

**A szeretet funkciója
Szent Ágoston és Blaise Pascal
egzegézisében**

Jelige: IMJ614

A dolgozat lezárásának dátuma: 2015. január 6.

Tartalom

Bevezetés.....	3
1. Az egzegézis.....	4
1.1 Szent Ágoston és Blaise Pascal egzegetikája	5
1.1.1 Szent Ágoston egzegetikája.....	7
1.1.2 Blaise Pascal egzegetikája.....	10
2. A szeretet.....	13
2.1 A szeretet definíciója.....	14
2.2 A szeretet irányultsága	18
2.2.1 Ágoston álláspontja	19
2.2.2 Pascal álláspontja	20
2.2.3 A két álláspont összevetése	22
2.3 A szeretet, a hit és a tudás kapcsolata.....	23
3. Az egzegézis és a szeretet kapcsolata.....	25
3.1 A Szentírás célja.....	25
3.2 Jelképek a Bibliában.....	27
3.3 A rejtett értelem feltárása és az ellentmondások feloldása	29
3.4 Szeretet és cselekvés	31
3.4.1 Szeretet és cselekvés Ágostonnál	31
3.4.2 Szeretet és cselekvés Pascal gondolkodásában	33
Konklúzió	35
Irodalom jegyzék.....	37

Bevezetés

Dolgozatomban Szent Ágoston és Blaise Pascal egzegetikai munkásságát szeretném párhuzamba állítani és összehasonlítani. Annak ellenére, hogy több évszázad választja el őket egymástól, gondolkodásukban számos hasonlóságot találhatunk. Ennek legfőbb oka Pascal Janzenizmusa. Ennek a XVII – XVIII. századra jellemző katolikus vallási mozgalomnak a képviselői elsősorban teológiai és morális kérdésekkel foglalkoztak, valamint kitüntetett szerepet kapott az üdvözülés tana. A Janzenizmus Ágoston tanainak a felelevenítését tűzte ki célul. Ezért van realitása kettejük gondolkodásának az összehasonlítására.

Dolgozatomban a szereteten alapuló egzegézisüket szeretném közelebbről megvizsgálni, egy-egy művük alapján. Ágoston egzegetikai munkássága elsősorban *A keresztény tanításról*¹ című munkájában található meg, míg Pascal egzegetikai nézeteit a *Gondolatokban*² fejt ki. Ezért ezt a két művet szeretném elemezni, és ez alapján összevetni a két gondolkodó bibliaértelmezését.

Hamar és könnyen észrevehető, hogy mindkettőjüknél központi fogalom a szeretet. Éppen ezért erre a fogalomra szeretnék fókuszálni. Célom azonban nem elsősorban a fogalom bemutatása kettejük gondolkodásában, hanem annak felkutatása, hogy a szeretet fogalma, milyen funkciót tölt be egzegetikájukban. A központi kérdésem tehát így foglalható össze: milyen szerepet kap Ágoston és Pascal egzegetikájában a szeretet fogalma? Ha ugyanis bibliaértelmezésüknek ez a fundamentuma, úgy vélem szükséges, hogy rendelkezzen valami fajta funkcióval.

Ahhoz, hogy kérdésemre választ kapjunk, először meg kell vizsgálni Ágoston és Pascal egzegézisét. Így az első fejezetben ezzel foglalkozom. Szeretném kimutatni, hogy mindkettőjük egzegetikai munkája tekinthető apológiának, hogy a természetes világosságra épülő tudásnak fontos szerepet tulajdonítanak, valamint, hogy a retorika és az egzegézis között milyen kapcsolat található. Ezután, a második fejezetben szeretném megvizsgálni a szeretet kérdését. Úgy vélem fontos, hogy tisztában legyünk azzal, hogyan definiálják azt, illetve a különböző hozzá kapcsolódó fogalmakkal, úgymint, szív, rend, hit. Szintén a második fejezetben foglalkozom azzal a kérdéssel, hogy mire irányulhat kettejük gondolkodásában a szeretet. Szeretném bemutatni, hogy a köztük feszülő konfliktus csak látszólagos, és a gondolkodásukon belül sem található ellentmondás. Úgy gondolom szükséges ez a két fejezet ahhoz, hogy a harmadik fejezetben rátérhessünk végül az egzegézis

¹ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó, 2012.

² Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996.

és a szeretet kapcsolatára. Ebben a fejezetben a Biblia célján túl, szeretnék a jelképekkel és azok feloldásával foglalkozni, végül pedig a szeretet és a cselekvés kapcsolatára térnék ki.

Álláspontom, hogy mind Ágostonnál, mind Pascalnál a szeretet kettős természetű: a bibliaértelmezés kiindulópontjának a szeretetnek kell lennie, akárcsak cselekvéseink mozgatórugójának. Mindezek alapján arra a következtetésre kell jutnunk – amelynek kimutatása dolgozatom másik célkitűzése –, hogy a helyes bibliaértelmezés és az erkölcsös élet szorosan összefüggenek.

1. Az egzegézis

A hermeneutika a megértés, értelmezés művészete, gyakorlata, tudománya. Tény, hogy a mindennapi életben kénytelenek vagyunk a minket körülvevő dolgokat értelmezni, vagyis egyfajta hétköznapi hermeneutika életünk szerves részét képezi. Elég belegondolunk, hogy a számtalan bennünket folyamatosan érő hatások, információk, élmények és benyomások nagy része magyarázatra, magyarázásra szorul: mind a gyakorlati, mind a lelki működésben, vagyis az életünk praktikus és érzelmi oldalát is érik hatások, melyeket megértenünk és értelmeznünk kell. Mindezeket tekintetbe véve nem meglepő, hogy a hermeneutikai hozzáállás olyan tudományággá fejlődött, mely az emberiséget fennállása óta kíséri és meghatározza – máig is.

Három fő hermeneutikai diszciplínát különböztethetünk meg: jogi-, filozófiai- és bibliai hermeneutikát. A jogi hermeneutika a jogi szövegek értelmezésével foglalkozik. A filozófiai hermeneutika szerteágazó területei közül a világ és önmagunk megértésére irányuló törekvések emelkednek ki. A bibliai hermeneutika, vagyis az egzegézis, a Biblia szövegét értelmezi, a Szentírásban található ellentmondásokat oldja fel és az olvasása során felmerülő kérdésekre kíván választ adni.

A keresztény bibliai hermeneutikának nyomait már az első évszázadban megtalálhatjuk. Már ekkor négy különböző bibliaértelmezési iskola volt megkülönböztethető, hívja fel rá figyelmünket Fabiny Tibor.³ A későbbi korokban az egzegézisnek sikerült megtartania lényegi szerepét a keresztény hagyományban, miközben olyan tudományággá nőtte ki magát, amely a mai napig fenn tudja tartani aktualitását. Úgy gondolom, a kereszténység történetében ismert fordulópontok mellett, a filozófiai hagyományban történt

³Vö. Fabiny Tibor: *A keresztény hermeneutika kérdései és története* Budapest, Hermeneutikai kutatóközpont 1998. 103. o.

paradigma váltások és az európai történelemre hatást gyakorló események együtt jól magyarázzák az egzegézis jelenlétének szükségességét a hermeneutika történetében.

Siegfried Zimmer német evangélikus teológus kijelenti: „Nem is egységes tömb a bibliatudomány, számos irányzat és pozíció érvényesül benne.”⁴ Éppen ezért nem célom az egzegézis történetében lejátszódó változások bemutatása. Nem áll módomban az egyes bibliaértelmezési iskolákra, illetve a bennük az idők során végbement átalakulásokra bővebben kitérni. Ehelyett két olyan szerző munkásságának a vizsgálatára szeretnék fókuszálni, akiknek bibliaértelmezésük alapja és hermeneutikai kiindulópontja ugyanaz, annak ellenére, hogy más korban éltek, és rengeteg értelmezési lehetőség állt előttük. Ez a közös kiindulópont, a szeretet. E közös pont mellett azonban még számos párhuzam vonható közöttük, melyek lehetővé teszik kettejük egzegézisének összehasonlítását. Ilyen hasonlóság a racionális ismeretek fontos szerepe, illetve egzegézisük apologetikus jellege. A továbbiakban ezekre szeretnék fókuszálni.

1.1 Szent Ágoston és Blaise Pascal egzegetikája

Szent Ágostont és Blaise Pascalt több mint ezerkétszáz év választja el egymástól, gondolkodásuk mégis számos részletben összecseng. Ennek legfőbb oka, hogy Pascal a Janzenista vallást követte, a Janzenizmus pedig Ágoston tanait elevenítette fel a korai felvilágosodásban; egy másik lehetséges magyarázat pedig, hogy bár különböző történelmi korban éltek, hasonló kihívásokkal kellett szembenézniük nekik és vallásuknak, valamint, hogy annak ellenére, hogy mindketten mélyen hívők voltak, nem utasították el a racionalitást. Itt szeretném felhívni a figyelmet hitük kialakulásának hasonlóságára is: mind Ágoston, mind Pascal egy meghatározó élmény hatására fordult a vallás felé. Ágoston beszámol erről *Vallomások*⁵ című munkájában, Pascal pedig megörökíti élményét a *Mémorialban*.⁶

Ebben a fejezetben a két szerző bibliaértelmezésének apologetikus jellegét szeretném vizsgálni, valamint bemutatni, az egzegetikájukkal kapcsolatos hasonlóságokat, mint például a különböző ismeretek fontosságára való utalást a Szentírás hermeneutikájában.

Előzetesen azonban már most szeretném felhívni a figyelmet egzegézisüknek egy közös módszertani és gyakorlati pontjára. Grant R. Osborne *A hermeneutika spirálisa* című munkájában bemutatja azt az egyik legnagyobb hibát, amelybe a Biblia értelmezése során

⁴ Siegfried Zimmer: *Árt a hitnek a bibliatudomány?* Budapest, Kálvin Kiadó 2009. 7. o

⁵ Vö. Szent Ágoston: *Vallomások* Budapest, Gondolat Kiadó 1982.

⁶ Vö. Blaise Pascal: *Mémorial* In: *Írások a szerelem szenvedélyéről, a geometriai gondolkodásról és a kegyelemről* Budapest, Osiris Kiadó, 1999. 19. o.

eshetünk: amikor azt hisszük, hogy a hermeneutika a szöveg jelentésének értelmezésénél kezdődik és fejeződik be. Vagyis nem szabad az egzegézisnek véget érnie akkor, amikor eljutottunk az értelmi felfogáshoz, nem befejezett az értelmezésünk, ha nem érezzük a belőle leszűrhető tartalmak gyakorlati alkalmazásának szükségességét. Az értelmezésnek cselekvésre kell indítania, mely – Osborne szerint – még a hermeneutika részét képezi: „[a Szentírás] sehol sem céloz arra, hogy elegendő az isteni rendelkezések pusztán intellektuális fölfogása. Ehelyett cselekvőknek kell lennünk, nem csupán hallgatóknak.”⁷ Sem Ágoston, sem Pascal nem esik ebbe a hibába. Az egzegetika mindkettőjük munkásságában szorosan összefügg a cselekvéssel. Ágostonnál ez jól kimutatható, amikor a szeretet értelmezésében annak isteni parancsára hívja fel figyelmünket, hogy a más emberekkel, felebarátainkkal kapcsolatos cselekedeteinket át kell hatnia a szeretetnek. Pascal álláspontja szerint pedig az egzegézis folyamatának során valami nagyobb igazság tárul fel az értelmező előtt, ami meghatározhatja további életét, cselekedeteit. A bibliaértelmezés cselekedetekre történő hatásával a későbbiekben még foglalkozunk.

Az eddigieken túl fel kell tennünk azt a kérdést is, hogy szükséges-e valamilyen előzetes diszpozíció ahhoz, hogy a Bibliát értelmezzük. Azaz, milyen előzetes tudás vagy ismeret, valamint milyen hajlam megléte szükséges az egzegézis elvégzéséhez.

A Biblia értelmezéséhez szükséges, hogy az értelmező rendelkezzen valami fajta előzetes tudással. Ahogy látni fogjuk Ágoston a természetes világosságra épülő tudást fontosnak tartotta, akárcsak később Pascal. Ez a tudás azonban bármikor bővíthető, akár az értelmezés végzésével párhuzamosan is mélyíthetjük ismereteinket. E kérdésnél azonban fontosabbnak érzem, azon körülmény vizsgálatát, hogy vajon szükségesnek tartják-e az általam vizsgált szerzők, hogy az értelmező rendelkezzen valamifajta előzetes hajlammal, vagy hangoltsággal az értelmezésre váró szöveg kapcsán. Milyen lelki beállítódás lehet szükséges ahhoz, hogy az egzegézist magát egyáltalán képesek legyünk elvégezni?

Annak a ténynek az elfogadására, hogy az ember azt kutatja, ami feltételezése szerint létezik, bővebben nem kell kitérnünk. Ebből eredhet az az általános nézet, mely szerint „Semmi nem ébreszt vágyat bennünk, ha előzőleg meg nem ismerjük.”⁸ Ebből levonható az a következtetés, hogy akik egzegézist végeznek, azoknak van valamilyen előfeltevésük, valamilyen viszonyuk a Bibliához: vagyis szükséges, hogy a Szentíráshoz szeretettel forduljunk. Ehhez pedig szükségünk van az Istenben való hitre, hogy a Bibliában leírtakat

⁷ Grant R. Osborne: *A hermeneutika spirálisa* Budapest, Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány 2001. 411-412. o.

⁸ Dr. Boda László: *Erkölcsteológia II.* Budapest, Katolikus Teológiai Főiskolai jegyzetek 1980. 77. o.

igazságként fogadjuk el, így leszünk képesek szeretettel fordulni az igazság felé. Az egzegézisünket tehát két jelentős diszpozíciónak kell meghatározni: a szeretetnek és a hitnek. Erre utalhat Pascal, amikor azt írja: „... nem keresnél, ha nem találtál volna meg.”⁹ Azaz szükséges valami féle feltételezés, ahhoz, hogy az egzegézisünket elkezdhessük, a szeretet híján pedig a motiváció hiányozna. Az egzegézist megelőzően tehát rendelkezünk hittel, bizonyos előismeretekkel Istenről és szeretettel fordulunk felé. Ez Pascalnál az iménti idézetből és a rejtőzködő Isten fogalmának felelevenítéséből jól látszik.¹⁰ Hiszen nem keresnénk valakit, akiről nem feltételezzük, hogy létezik. Egzegézisünknek a szeretetből kell kiindulnia, mindkét szerző álláspontja szerint, így feltételezhető, hogy a szeretetnek valamilyen fajtája, valamekkora mértéke már az értelmezést megelőzően megtalálható bennünk. Ebben az esetben azonban felvetődhet a kérdés: ha már van fogalmunk Istenről, aki felé szeretettel fordulunk, miért végezzünk egzegézist? Erre a kérdésre Ágoston adja meg a választ, amikor azt írja: „Ha ugyanis már most, hitünk alapján is szeretjük azt, amit még nem látunk, mennyivel inkább szeretni fogjuk akkor, amikor majd látni kezdjük?”¹¹

1.1.1 Szent Ágoston egzegetikája

Ágoston *A keresztény tanításról* című munkája elsősorban mint hermeneutikai mű vagy mint tankönyv ismert. Ezt az értelmezést támasztja alá a műben található valamennyi témakör, kérdés és probléma felvetés: a jelek és dolgok megkülönböztetése, vagy a babonák, a tudományok és a jelek közötti különbség megtételére irányuló segítség. Ezeken túl annak kérdésével is foglalkozik, hogy hogyan tudjuk eldönteni, hogy képletesen vagy szó szerint kell-e értelmezni egy adott szakaszt. Erre a problémára egy sajátos módszert dolgoz ki, melyre a 3.3 fejezetben térünk vissza bővebben. Jelen szakaszban fontosabb Ágoston könyvének azon sajátosságait kiemelni, amellyel a Biblia értelmezéséhez nyújt segítséget, s amely által válaszokat adván a fenti kérdésekre, munkáját elsősorban hermeneutikai műnek tekinthetjük majd.

Álláspontom szerint azonban *A keresztény tanításról* másként is értelmezhető. A Biblia értelmezése mellett egy másik célt is felfedezhetünk Ágoston munkájában, amely révén apológiaként is megragadhatjuk írását.

A keresztény apológiának kettős célja van: egyrészt érvelni kíván a vallás igazságai mellett, másrészt meggyőzni róluk azokat, akik ellenségesen vagy kritikusan lépnek fel a

⁹ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 553. fr.

¹⁰ A rejtőzködő Isten fogalmával a 3.2 alfejezetben még foglalkozom.

¹¹ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó, 2012. 78. o.

vallással szemben; mindezt pedig racionális úton. Úgy gondolom, Ágoston munkájában mindkét törekvés megtalálható. A vallás igazságai mellett való érvelés könnyen észrevehető, elég, ha felidézzük, hogy milyen határozottan különbözteti meg a hitet a babonáktól vagy a pogányságtól; emellett azonban az alapvető tényigazságokra való hivatkozás is tetten érhető, hiszen sokszor megemlíti a korabeli tudományok ismeretének fontosságát, akár a nyelvismeret, akár a biológia területén. „A sajátos jelek nem ismerése esetében a nyelvismeret jelenti a hatékony orvosságot.”¹² írja Ágoston, vagy, ahogy egy másik helyen olvashatjuk:

„Amint tehát a kígyó természetének ismerete sok olyan hasonlatot megvilágít, amelyet az Írás ezzel az állattal kapcsolatban alkalmazni szokott, ennek megfelelően gyakran gátolhatja az értelmezőt, ha nem tud eleget azokról az élőlényekről, amelyekről az Írás ugyancsak említést tesz hasonlataiba.”¹³

Úgy vélem, a fenti két idézetből már pontosan látható, hogy szorosan összefüggenek a különböző ismeretek az egzegetikai kérdésekkel, vagyis Ágostonnál, ahhoz, hogy a vallás igazságai mellett érvelhessünk, szükség van bizonyos tudományos, racionális megalapozottságra. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy Ágoston nagy hangsúlyt fektet a különböző nyelvek és fordítások összehasonlítására, ha elakadunk az értelmezésben: vagyis fontosnak tartja a „tudományos kutatómunkát”.¹⁴ Mint láthatjuk, a második idézett szöveg tanulsága szerint, amennyiben az értelmező tájékozott a kígyók tulajdonságaival kapcsolatban, pontosabb ismereteket szerezhet a Biblia metaforikus utalásaival kapcsolatban. Amennyiben tehát tisztában van például a kígyók tulajdonságaival, már könnyű eldönteni, hogy a Biblia egyes szakaszaiban a kígyó valami pozitív tulajdonságot jelöl-e – mint amikor a kígyók ravaszságára szólít fel –, vagy valami kerülendőre hívja fel a figyelmünket.

Az apológia másik célja – a hitetlenek meggyőzése –, már nehezebben érhető tetten Ágoston könyvében. *A Keresztény tanításról* című műben első pillanatra nem mutathatók ki a hitetlenek meggyőzésére történő törekvések. Úgy gondolom, mégis megtalálható benne az apológia másik kritériuma is. Figyelembe kell venni, hogy a könyv eredeti célja szerint egy olyan tankönyv, amely azok számára készült, akiknek először értelmezniük, majd hirdetniük és végül védelmezniük kell a vallást. Ehhez pedig nem csak a Biblia értelmezésének segítségét adja Ágoston, hanem az utolsó könyvben már csak azokhoz szól, akiktől a hit igazságai mellett való felszólalást várja. Ezért fektethet egy egzegetikai munkában meglepően

¹² Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 96. o.

¹³ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 108. o.

¹⁴ Vö. Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 106. o.

nagy hangsúlyt a retorika, azaz a szónoklás művészetére. Hiszen egy megfelelően előadott prédikáció vagy a Biblia igazságai mellett való meggyőző érvelés eredményesen szolgálhatja a hitetlenek elleni harcot.

Meglátásomat Juraj Pavić és Tomislav Zdenko Tenšek állítása, *Patrológia* című művének azon megállapításával szeretném alátámasztani, amely szerint az egzegézist, illetve annak elterjedését a zsidókkal, eretnekekkel, gnosztikusokkal szembeni küzdelem hívta életre, és ez tette szükségessé, hogy egy minél szélesebb körű egzegetikai hagyomány kialakuljon, majd elterjedjen.¹⁵ Úgy vélem, ez is igazolja állításomat: Ágoston egzegetikai munkája mögött húzódott egy másodlagos szándék is, amely a vallás védelmét tűzte ki célul. Hiszen Ágostonnak meg kellett védenie a kereszténységet számos más vallási nézettel, felekezettel szemben, úgymint a pelagiánusokkal szemben a kegyelemtan kérdésében, a manicheistákkal szemben, akik a Jó és a Rossz harcát hirdették – és egy ideig Ágoston is közéjük tartozott –, és a donatistákkal szemben, akikkel az egyházzal kapcsolatos kérdésekben nem értett egyet.

Az eddigi elemzésekből levonhatjuk azt a tanulságot, miszerint Ágoston munkája kettős természetű: a Szentírás értelmezését megkönnyítő hermeneutikai mű mellett, egy apológiát is ad a keresztény hagyománynak, és a racionális gondolkodással kapcsolatban pedig nem elutasító, sőt segítségül hívja, az értelmezés során.

Ahogy már utaltam rá Ágoston művének utolsó könyvében az egzegézis központi szerepét átveszi a helyes retorika ismertetése, ezért meg kell vizsgálnunk azt a kérdést, hogy a retorika segíti-e, és ha igen, mennyiben az egzegézist. A helyes előadásmód bővebb kifejtésének egyik lehetséges okára már utaltam – vagyis, hogy az apológiai jelleg miatt tarthatja szükségesnek a szerző. Ezen túl azonban felmerülhet a kérdés, hogy elképzelhető-e, hogy azért szán viszonylag nagy hangsúlyt a szónoklás művészetének Ágoston, mert az is hozzájárulhat valamiféleképpen a bibliaértelmezés segítéséhez.

A legfontosabb, amire Ágoston felhívja a figyelmünket, hogy a szónoklat során nem szabad megfeledkezni arról, hogy a mondanivaló és a beszéd módja között harmóniát kell megteremtünk. „Vigyáznunk kell ugyanis, nehogy éppen a mondanivalóról feledkezzünk meg, miközben arra figyelünk, hogy szépen mondjuk el.”¹⁶ Jól látható ez alapján, hogy Ágoston számára fontosabb, hogy amit mondunk igaz és valós legyen, mint az, ahogyan mondjuk. Ezt a gondolatot világítja meg és alakítja tovább Pascal is, amikor az ékesszólás kapcsán a következőt írja: „Szépség és valóság, erre van szükség; de a szépséget is a valóból

¹⁵ Vö. Juraj Pavić és Tomislav Zdenko Tenšek: *Patrológia* Szeged, Agapé 1997. 85. o.

¹⁶ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 216-217. o.

kell merítenünk.”¹⁷ A két gondolkodó álláspontja tehát hasonló: fontos, hogy amit mondunk, szépen mondjuk, de még fontosabb, hogy az igazsággal legyen azonos.

Ágoston továbbá kijelöli, hogy mi kell, hogy egy szónok fő feladata legyen: „A beszéd fáradságos munkájával meg kell nyernie ellenfeleit, erőt kell öntenie a lustákba, s a járatlanoknak meg kell magyaráznia, hogy miről van szó, és mire számítsanak.”¹⁸ Álláspontom szerint ebből a gondolatból további következtetést vonhatunk le. A beszéd, a szónoklat nem csak a rétor segíti az értelmezésben. A rétornak tisztában kell lennie azzal, hogy mely helyeken, mit állít a Biblia és annak tanításait elmondani, továbbadni. Érdemes azonban megvizsgálni a másik oldalt, a befogadót is. A hallgatóságnak, akinek a szónok beszél, ez egy lehetséges formája a bibliaértelmezésnek. Az által, hogy meghallgatják a szónoklatot, közelebb kerülhetnek a Biblia helyes értelmezéséhez. Vagyis a retorikának lényeges szerepe van az egzegézisben, azonban nem csak a rétor, hanem a hallgatóság számára is. Ezért válik fontossá, hogy az igazság hangozzon el, és oly módon, hogy azzal a szónok tanítson, gyönyörködtesse és megindítson.

Ugyanez a folyamat játszódik le akkor is, amikor az értelmező a Bibliát tanulmányozva próbálja a helyes egzegézist elvégezni. Hiszen a kánoni szerzők célja is az igazság feltárása volt, és ők is használták a retorika fennkölt elemeit. Ebben az esetben tehát az értelmezőhöz ugyanúgy egy közvetítőn keresztül jut el a Biblia tanítása. A kánoni szerzők beszédmódját meghatározta, hogy az értelmezők „gyakorolják és bizonyos fokig csiszolják elméjüket (...), hogy ily módon megkíméljék a tanulni vágyókat az unalomtól és növeljék lelkesedésüket.”¹⁹

A retorikának, s így az ékesszólásnak tehát az a szerepe a bibliai hermeneutikában, hogy az igazságot oly módon legyen képes előadni a rétor, hogy „világossá váljék számára az, ami eddig rejtve volt.”²⁰ Így a hallgatók számára a retorika az egzegézis egyik lehetséges formájává válik.

1.1.2 Blaise Pascal egzegetikája

Pascal *Gondolatok* című munkájában sokkal könnyebben kimutatható az apologetikus jelleg, hiszen ismert, hogy utolsó éveiben a keresztény vallás apológiájának megírása volt a célja, és

¹⁷ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 25. fr.

¹⁸ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 218. o.

¹⁹ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 235. o.

²⁰ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 240. o.

ez a befejezetlen írás vált ismertté mint *Gondolatok*²¹. A mű pontos ismeretéhez célszerű áttekinteni keletkezésének korszakát, hiszen a felvilágosodás jellemzői jól kimutathatóak a műben, amiből levonhatjuk azt a következtetést, hogy a korszak történései, eseményei hatással voltak a szerzőre és a műre.

A korai felvilágosodást számos nagy hatású esemény előzte meg. Ilyen volt például Amerika felfedezése, melynek során a keresztény hagyomány találkozott egy másik kultúrával, másik vallással; Kopernikusz felfedezései és a csillagászati ismeretek további bővülése. Mindezek elég jelentős események voltak ahhoz, hogy megrengessék a keresztény világnézetet és kultúrát. Egy ilyen időszakban még inkább előtérbe kerül a vallás kérdése, a hívők meg akarják magyarázni az új jelenségeket vallásuk alapján, új személyeket kívánnak meggyőzni hitük igazáról. Ez azonban csak az egyik oka annak, hogy miért volt szükség a XVII. században az apológiára, mint műfajra. Jacques Attali egy másik lehetséges magyarázatra hívja fel figyelmünket, amikor azt írja: „Az apológia ugyanis egyenesen divatos irodalmi műfaj lett a XVII. század kezdete óta, százával jelentek meg effajta írások a libertinus befolyást ellensúlyozandó.”²² Pascalnak tehát fel kell vennie a harcot a hitetlenek és a libertinus hatás ellen. Ennek a feladatnak az eredménye a *Gondolatok*.

Pascal – a fentiekből ez könnyen belátható – egy ellentmondásokkal terhelt kor szülötte, és ez jól tükröződik életművében is. A vallás és a matematika is kiemelkedő szerepet kap munkásságában, ebből következik, hogy nagy szerepet tulajdonít a hit és az ész szerepének a filozófiában. Erre bővebben a 2.3 fejezetben térünk ki.

Pascal – akárcsak Ágoston – nem utasítja el a racionalitást, a tudományokat, sőt felhasználja azokat a keresztény vallás védelmében. Ez leginkább a fogadás fragmentumon keresztül mutatható be, melynek során Pascal az általa megalkotott valószínűség számítási módszert átalakítva, egyfajta játékelméletet felhasználva kívánja bizonyítani, hogy miért érdemes úgy élni, és azt feltételezni, hogy létezik Isten. Pascal nem használ természeti vagy ontológiai istenérvet, ő (korának számos más gondolkodójával ellentétben) nem hisz az *a priori* és az *a posteriori* érvek bizonyító erejében. Ezen felül felhívja a figyelmünket arra, hogy a Szentírásban nem található istenérv:

„Csodálatos dolog, hogy soha egyetlen kánoni szerző sem próbálta a természetből bizonyítani Isten létét. Mindegyik arra törekszik, hogy a benne való hitet ébressze fel.

²¹ Vö. David Wetsel: *Pascal and holy writ in: Cambridge Companion to Pascal* Cambridge, Cambridge University Press 2003. 162. o.

²² Jacques Attali: *Blaise Pascal* Budapest, Európa Könyvkiadó 2003. 195. o.

(...) Minden bizonnyal okosabbak voltak, mint az utánuk következő legokosabbak, akik valamennyien természettel bizonyítottak.”²³

Ebből következtethetünk arra, hogy Pascal egzegézisének egyik fontos eleme, hogy a vallás igazságait, így a Biblia igazságait sem lehet okoskodással bizonyítani. Mégis racionális és ésszerű magyarázatot ad arra, hogy miért érdemes vallásos életet élni. A fogadás fragmentum további elemzésére nincs lehetőség jelen dolgozat keretei között, de ebből már könnyen belátható, hogy korának ambivalenciája hogyan tükröződik Pascal filozófiájában.

A *Gondolatok*ban számos helyen találkozhatunk olyan fragmentummal mely a Biblia értelmezésével foglalkozik, hiszen a Szentírás helyes ismerete elengedhetetlen, abban a munkában, melyet Pascal el akart végezni. Ezért tarthatja fontosnak a jelképek helyes ismeretével, a Bibliában található ellentmondások feloldásával, vagy az értelmezés során kialakulható tévedések magyarázatával történő foglalkozást. Úgy gondolom, jól alátámasztja, hogy miért emeli ki a helyes értelmezést Pascal, ha megvizsgáljuk közelebbről, a 670. fragmentum zsidókkal kapcsolatos gondolatait.²⁴ Felhívja a figyelmünket arra, hogy a zsidók annyira várták és szerették a jelképeket, hogy, amikor megvalósult, Jézus Krisztusként, nem hittek neki. Ha sikerül a Biblia helyes értelmezését megvalósítanunk, akkor a későbbiekben ilyen tévedések nem történhetnek meg, és más, gyakran előforduló hibák elkerülése is könnyebbé válhat. Ezért fontos, hogy képesek legyünk megkülönböztetni a jeleket a jelölt dolgoktól, és különbséget tudjunk tenni abban, hogy valamit szó szerint kell-e értelmeznünk, vagy tovább kell folytatni vizsgálódásainkat egy mélyebben elrejtett értelem irányába. Ezekkel a kérdésekkel pedig mind foglalkozik Pascal az egzegézist érintő fragmentumokban. E töredékek mellett nagy hangsúlyt tulajdonít Jézus Krisztusnak, a próféciáknak és a csodáknak és mindezek helyes ismeretét az egzegézis szükséges feltételének tartja.

Mindezekon túl Pascal foglalkozik hasonló kérdésekkel, mint Ágoston. Felhívja a figyelmet a hibákra, melyeket elkövethetünk az értelmezés során. Ő a megoldást azonban nem elsősorban a helyes nyelvismeretben, vagy a különböző fordítások összevetésében látja, mint Ágoston. Pascal megoldása a lehetséges hibák elkerülésére és az ellentétek feloldására a szív és a szeretet fogalmával függ szorosan össze.

Pascal fő műve tehát – akárcsak Ágoston *A keresztény tanításról* című munkája – apológia, de ezen felül egzegetikai munka.

²³ Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 243. fr.

²⁴ Vö. Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 670. fr.

A keresztény vallás védelmében tehát mindketten nagy szerepet szánnak az egzegetikának, melynek során – mint beláttuk – nem utasítják el a természetes tudást, mi több felhasználják azt.

Úgy gondolom, mindebből már látható, hogy törekvésük és a céljuk érdekében használt eszközük – az egzegetika – is ugyanaz, így van realitása kettejük bibliaértelmezésének összehasonlításának. Azt, hogy egzegézisük szorosan összefügg és párhuzamba állítható mégis a legjobban értelmezésük központja támasztja alá, hiszen mindkettejük Szentírás hermeneutikájának centruma a szeretet. Mivel ez mind Ágoston, mind Pascal egzegézisének fundamentuma, ezért a továbbiakban ennek és a hozzá kapcsolódó fogalmak tisztázására van szükség ahhoz, hogy később tovább léphessünk az egzegetikájuk szereteten keresztül történő értelmezésére.

2. A szeretet

A szeretet fogalma a filozófiai hagyományt már a kezdetektől áthatja. Ezt jól mutatja, hogy már a preszókratikus gondolkodásban is megtalálható. Empedoklész természetfilozófiájában használja a fogalmat: „és ezek a dolgok sohasem szűnnek meg folytonosan változni: / olykor a Szeretet révén eggyé gyűl össze az összes, / olykor pedig külön hordja a Viszály gyűlölködése.” (KRS 348.)²⁵ Nála tehát a Szeretet valami olyan erőt jelenthet, ami az elemek keveredésének oka, és vele szembe állítja a Viszályt, mely azok elválasztásban játszik szerepet. Fontos azonban megjegyezni, hogy Empedoklész a szeretetet a *filia* értelmében használja. A keresztényi jelentése, az *agapé*, csak a kereszténység terjedésével válik ismert és használt fogalomná.

A szeretet a későbbiekben is fontos szerepet kapott a filozófia történetében. Ahogy a kereszténység megkezdte térhódítását, úgy vált egyre ismertebbé a szeretet keresztényi tanítása, vagyis az Isten és a felebarátaink iránti szeretet feltétlen megkövetelése. Különösen nagy hangsúlyt kapott a XVII. században. Hogy csak a két legfontosabb megjelenését említsük, a teljesség igénye nélkül, Descartes és Spinoza is foglalkozott vele. Descartes az általa meghatározott hat alapszenvedély egyikeként határozza meg a szeretet.²⁶ Spinoza *Etika*²⁷ című nagyszabású munkájában foglalkozik az affektusokkal, így a szeretettel is.

²⁵ Kirk – Raven – Schofield: *A preszókratikus filozófusok* Budapest, Atlantisz Könyvkiadó 2002. 417. o.

²⁶ Vö. Descartes: *A lélek szenvedélyei* Szeged, Ictus 1994. 76. o.

²⁷ Spinoza: *Etika* Budapest, Osiris Kiadó 2001.

Ebben a művében egy racionális etika megalkotása a célja, ezért kitüntetett szerepet szán az észnek, így az ész mint az affektusokat uralni képes fakultás tűnik fel. Ezért lehetséges, hogy a szeretetet – mely az affektusok egyike – az ész képes uralni; ilyen értelemben beszélhet Spinoza értelmi szeretetről. Ezekből a példákból jól látszik tehát, hogy a szeretet egy olyan affektus, amelynek hatása kikerülhetetlen, ezért annak megértése és értelmezése elengedhetetlenül fontos. Éppen ennek a kiemelkedő szerepnek tudható be, hogy a későbbi korokban sem tűnt el a szeretet problémája a filozófiai reflexiókból. A fenomenológia kezdeteinél Max Scheler foglalkozott vele, aki – Pascalhoz hasonlóan – a szeretet rendjéről, az *ordo amoris*ról írt. A XX. századi vallásfilozófiában pedig például Martin Buber foglalkozott a szeretet kérdésével.

A szeretet a keresztény teológia központi fogalma. Mivel azonban a filozófia a korai skolasztikától kezdődően összefonódik a keresztény teológiával, így a filozófiának is lényeges fogalmává válik. Érdeemes azonban megjegyezni, hogy bizonyos szerzőknél, a szeretet fogalma a keresztény hatástól függetlenül is megjelenik, így például Spinozánál, Schelernél vagy Bubernél. A továbbiakban dolgozatomban két központi alakjának szeretet értelmezésével foglalkozom, a konkrét meghatározásukkal, majd azzal, hogy mire irányulhat, és végül a hozzá kapcsolódó fogalmakkal.

2.1 A szeretet definíciója

Mivel mind Ágoston, mind Pascal használja a szeretet fogalmát gondolkodásában és egzegézisüket alapozzák rá, meg kell vizsgálnunk, hogyan definiálják, a szeretetet gondolkodásukban.

Ágoston vizsgált művének első könyvében felhívja a figyelmünket, hogy különbséget kell tennünk élvezet és használat között. E különbség abban áll, hogy míg az élvezet során a dologhoz önmagáért, addig a használat során a dologhoz következménye miatt fordulunk szeretettel. Valamint további lényeges eltérés, hogy míg valaminek az élvezete boldoggá tesz, addig a használat csak segít a boldogságra való törekvésben.²⁸ De mit jelent pontosan a szeretet? Ágoston így határozza meg: „Szeretetnek azt a lelki mozgást nevezem, amellyel az ember Istent önmagáért, önmagát és felebarátját pedig Isten kedvéért élvezi.”²⁹ Ebből levonható a következtetés, hogy Ágoston a szeretetet a lélekhez kapcsolja, és a szeretethez az élvezetet kapcsolja. Mivel tudjuk, hogy az élvezet a boldogsággal kapcsolódik össze, ezért

²⁸ Vö. Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 42. o

²⁹ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 168. o.

joggal következtethetünk arra, hogy Ágostonnál a szeretet boldoggá tesz, nem pedig csak egy lépés a boldogságra való törekvésben.

Agostino Trapé monográfiájában kétféle szeretetet mutat be Ágostonnál:³⁰ az igaz és a hamis szeretet között tesz különbséget.³¹ Előfordulhat azonban olyan eset, amikor azt hisszük valamiről, hogy szeretjük, holott tévedünk az érzésünkkel kapcsolatban, rosszabb esetben becsapjuk önmagunkat. Ez a szeretet hamis változata. Ezt Ágoston értelmezésében úgy magyarázza Trapé, mint ami nem visz közelebb bennünket Istenhez, így a boldogsághoz sem, sőt távolít tőle, mert Isten helyébe emel olyan dolgokat, amelyeket nem lenne szabad. Kérdéses azonban, hogy ez a lelki mozgás mennyire nevezhető szeretetnek. Álláspontom szerint közelebb áll a vágyakozás definíciójához, mely így hangzik: „Vágyakozásnak hívom viszont azt a lelki mozgást, amelynek célja az én, a felebarát vagy egy testi dolog nem Isten kedvéért való élvezete.”³² Vagyis ebben az esetben, mi azt hisszük, hogy szeretünk egy bizonyos dolgot, mivel azonban azt nem önmagáért vagy Istenért, hanem valami más dologért *szeretjük*, ezért ezt nem nevezhetjük másnak, mint pusztán váagnak.

Ahogy később látni fogjuk, Pascalnál kiemelkedő szerepet kap a szeretet mellett a szív fogalma is. Úgy vélem, Pascal, amikor a szívről beszél, az ágostoni hagyományt folytatja. Ez a fogalom, vagyis, amikor nem mint testünk részeként hivatkozunk rá, már megjelenik ugyanis az egyházatyánál. Míg Pascal tulajdonképpen filozófiai rangra emeli a szívet – azzal, hogy két filozófiai funkciót tulajdonít neki –, addig Ágoston elsősorban bibliai kontextusban használja, és elsősorban azokban az esetekben alkalmazza, amikor a szeretet isteni parancsát kívánja alátámasztani: „Jézus így válaszolt: Szeresd Uradat, Istenedet, teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből. (...) Szeresd felebarátodat, mint magadat.”³³ Ez tehát a szeretet rögzített parancsa. Abból, hogy Ágoston fontosnak tartja ezt a felszólítást értelmezni, jól látszik, hogy a szeretet összefügg a szívvel. Ő azonban nem fektet olyan nagy hangsúlyt a szív fogalmára, mint később Pascal. Álláspontom szerint az ágostoni szív fogalom a fenti idézet alapján a lélekhez és az elméhez hasonlítható, vagyis egyfajta szellemi szubsztanciaként tekinthetünk rá.

A továbbiakban Pascal szeretet fogalmát szeretném bemutatni. Ahhoz azonban, hogy erre rátérhessünk, tisztázni kell a pascali rend fogalmát. Pascal három rendet különböztet meg, melyek között hierarchikus viszony áll fenn. A legalsó szinten található a test rendje, melyhez

³⁰ Igaz, ezt Ágoston *Szentháromságról* című munkája alapján teszi. Álláspontom szerint, ez az értelmezés a dolgozatban vizsgált művel kapcsolatban kiegészítésre szorul.

³¹ Vö. Agostino Trapé: *Szent Ágoston* Budapest, Szent István társulat 2004. 299. o.

³² Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 168. o.

³³ MT 22:37-40

a materiális vagy világi dolgokat rendeli. A második szinten a szellem rendje található. Akiknek életét ez határozza meg, ők a tudományoknak, a filozófiának, a kultúrának rendelik életüket. A hierarchia csúcsán, vagyis a legmagasabb szinten található a szív rendje, melyhez a szentek, és azok az emberek tartoznak, akik mások szolgálatát választják életmódjuknak. Mindebből jól látható, hogy a rendek tulajdonképpen értékrendek, de társadalmi réteget is magukba foglalhatnak. Nietzschei terminussal élve: perspektívák; de emellett meghatározó szereppel bírnak életünkre és cselekedeteinkre vonatkozóan is. Úgy vélem, ez jól látható abból a példából, hogy amennyiben a test rendjében élek, úgy a szellemi tudás nem lesz érdekem, és nem törekszem annak elérésére, inkább a materiális javak (hatalom, vagyon) megszerzését tűzöm ki célul. Pascal továbbá fontosnak tartja kiemelni, hogy a rendek átfordíthatatlanok egymásba. Vagyis ugyanúgy, végtelen távolság fog maradni a rendek között bárhogy próbálom is közelíteni őket egymáshoz, mint ahogyan végtelen sok pont egymás mellé helyezésével sem kaphatunk soha egyenest.

Ahhoz, hogy közelebb jussunk a pascali szeretet megértéséhez a szív rendjét kell közelebbről megvizsgálni. Várkonyi Dezső Hildebrand *Pascal értelmezések* című könyvében felhívja a figyelmet arra, hogy a szív nem csak érző, hanem megismerő tevékenységet is végez.³⁴ Meglátása szerint a szív fogalma könnyen félreérthető lehet, köszönhetően az általános szóhasználatnak, vagyis annak, ahogyan a szívről mint bonctani szervről beszélünk, figyelmeztet minket Várkonyi. Úgy gondolom, célszerűbb e helyett a pascali szív fogalmat inkább valamifajta összetett lelki fakultáshoz hasonlítani. A továbbiakban az ily módon értelmezett szív két funkcióját szeretném ismertetni.

Pavlovits Tamás *Blaise Pascal* című könyvében jelzi, hogy a szív két funkciója tulajdonképpen filozófiai készség: kognitív és etikai funkciót tölt be.³⁵

Vizsgáljuk meg először a kognitív funkciót! Leszek Kołakowski lengyel filozófus *Isten nem adósunk semmivel* című munkájában, úgy magyarázza ezt a fakultást, mint egy belső ösztön, ami az alapelvekkel kapcsolatban biztos ismeretekkel rendelkezik, így például a térről, az időről és a kiterjedésről. „A szívnek vagy az ösztönnek csálhatatlan ismeretei vannak az elsődleges alapelvekről – a térről, az időről, a mozgásról, a számokról –, nincs szüksége észérvekre. A szív tudja, hogy a térnek három dimenziója van, és hogy a számsor végtelen.”³⁶ Úgy vélem Kołakowski ezen értelmezése helytálló. A *Gondolatok* 282. aforizmájában például ezt írja Pascal: „Nem csak eszünkkel ismerjük meg az igazságot,

³⁴ Vö. Várkonyi Dezső Hildebrand: *Pascal értelmezések* Budapest, Széphalom Könyvműhely 2003. 198. o.

³⁵ Vö. Pavlovits Tamás: *Blaise Pascal* Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor, 2010. 298. o.

³⁶ Leszek Kołakowski: *Isten nem adósunk semmivel* Budapest, Európa Könyvkiadó 2000. 233. o.

hanem szívünkkel is. Ez utóbbi révén fedezzük fel az alapelveket.”³⁷ A szív ismerete tehát valóságos, azonnali és intuitív, mégis képes érvényes és biztos tudást eredményezni. A szív etikai funkciója már könnyen elvezet bennünket a szeretet fogalmához. Az emóciók, melyek a szívhez kapcsolhatóak kiemelkedő szerepet töltenek be az ember életében. Az egyik legfontosabb érzelem a boldogság iránti vágy, hiszen ez határozza meg az emberi akaratot: olyan dolgokat szeretnénk elérni, melyek eredménye a boldogságunk. A szív etikai funkciójáról abban az értelemben beszélhetünk – vonja le könyvében a következtetést Pavlovits³⁸ –, hogy az az elv az emberben, ami a vágyat kelti. Az etikai funkció továbbá azt is magában foglalja, hogy a szív az érzések kiindulópontja, így a szeretet eredete is lesz. Mivel a szeretet érzését azon fakultáshoz kapcsoltuk, ami rendelkezik kognitív képességgel is, így észrevehetjük, hogy a szeretet szoros kapcsolatban áll az igazsággal, továbbá, mivel a lelki fakultás emocionális oldalához is hozzá rendeltük, így a szeretetet felfoghatjuk valami fajta érzelemnek is. Mégis a szeretet az, ami semmi más entitáshoz, érzelemhez nem hasonlítható. Hiszen, ahogy Pascal mondja: „a szeretet természet fölötti valami”.³⁹ Nem tudjuk a szeretet kialakítani a test és a szellem által. A szeretet tehát ugyanúgy nem hasonlítható más érzelemhez, mint a pont a vonalhoz, köztük ugyanis végtelen a távolság. A szeretet pedig a rendhierarchia csúcsán található: „Mert a szeretet végtelenül magasabb rendbe tartozik.”⁴⁰

Ha figyelembe vesszük az eddigieket, eljuthatunk arra a következtetésre, hogy a szív rendje és a szeretet szorosan összefügg. A szív rendjéhez rendeltük azokat a személyeket, akiknek célja a más embereknek való segítségnyújtás, vagy a más emberek szolgálata. Ez az életvitel pedig már egyértelműen megtalálható a keresztény tanításban, elég a már szintén említett szentekre gondolnunk. Bizonyításokkal, okoskodással, vagyis az értelmünket használva a szeretethez nem juthatunk el. Vagyis a szív az érzelmeken túl a vallásosságnak is a központja, melynek egyik legfőbb tanítása, így az életet rendező elve is, a szeretet. Ez pedig megmagyarázza, miért azonosítható a szív a szeretet rendjével.

Tekintetbe véve, hogy a szeretet központi fogalomként jelenik meg dolgozatomban, célszerű a szeretet rendjének bővebb bemutatása, ismertetése és értelmezése felé fordítani a figyelmünket. Mint láthattuk, Pascalnál a szív, vagyis a szeretet rendje a rendek között a legmagasabb pozíciót foglalja el, és gondolkodásának centrumában áll. Az *ordo amoris* tanát azonban Pascal Ágostontól veszi át és mélyíti tovább, ezért először az ágostoni tanítást vizsgáljuk meg.

³⁷ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 282. fr.

³⁸ Vö. Pavlovits Tamás: *Blaise Pascal Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor* 2010. 299. o

³⁹ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 793. fr.

⁴⁰ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 793. fr.

Az egyházatya *A keresztény tanításról* című munkájának az első könyvében foglalkozik a szeretet kérdésével, így a szeretet rendjével is. Boros Gábor felhívja a figyelmünket, hogy a szeretet rendje nem azonosítható egy egyszerű sorrenddel, vagyis nem annak a rangsora, hogy szeretettárgyakat⁴¹ milyen sorrendben kell szeretnünk, hanem valami többletet is tartalmaz. „A szeretet rendje (...) a helyesen meghatározott szeretendő dolgok sorrendjét és a szeretet *mikéntjét* [jelenti].”⁴² A szeretet rendjének tehát két összetevője van: a szeretettárgyak sorrendje és a szeretet mikéntje. A szeretendő dolgok Isten, felebarátaink, önmagunk és az önmagunk alatt elhelyezkedő dolgok; a szeretet természete pedig kettős lehet: élvezet, amikor önmagáért és használat, amikor következményeiért fordulunk szeretettel az adott dolog felé. Boros így foglalja össze az ágostoni szeretet rendjének lényegi gondolatát: „egyedül Istent szabad szeretni az élvezet értelmében, vagyis pusztán önmagáért, míg a másodiktól a negyedik helyig minden más dolgot csak használni szabad.”⁴³

Pascalnál már láthattuk a szív rendjének etikai vonatkozását, vagyis a szereteten alapuló életvitelt. Pascal azonban nem csak ezt a gondolatot veszi át Ágostontól – és mélyíti tovább –, hanem a szív rendjének a Szentírással való kapcsolatának tanát is. Pascal álláspontja a Szentírással kapcsolatban az, hogy egyfajta titkosírásként kell értelmeznünk;⁴⁴ olyan szöveg, melyet a szív rendjébe írtak, ezért megértéséhez az értelmezőnek a szív rendjéből kell értelmeznie. A test vagy a szellem rendjéből a Szentírás megérthetetlen. A szeretet így válik egzegetikai elvvé Pascalnál. Pavlovits Tamás, ezen túl egy általános hermeneutikai elvet is tulajdonít a szeretetnek a pascali gondolkodásban. „A szeretet nemcsak egzegetikai, hanem általános hermeneutikai elv is Pascalnál, hiszen nem korlátozódik a Szentírás értelmezésére, hanem az ember belső természetének éppúgy, mint a külső természetének a helyes megértését is lehetővé teszi.”⁴⁵

2.2 A szeretet irányultsága

A továbbiakban annak vizsgálatára törekszem, hogy a két szerzőnél mely dolgokra irányulhat a szeretet, illetve, hogy az ellentmondások valóban fennállnak-e, és feloldhatóak-e. Pascal álláspontjában az ellentmondás abból fakad, hogy különböző fragmentumokban látszólag mást és mást állít azzal kérdéssel kapcsolatban, hogy szeretnünk kell-e önmagunkat. Bizonyos

⁴¹ Az Ágoston által meghatározott szeretettárgyakkal bővebben a következő alfejezetben foglalkozom.

⁴² Boros Gábor: *A szeretet/szerelem filozófiája* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó 2014. 61. o. (Kiemelés tőlem.)

⁴³ Boros Gábor: *A szeretet/szerelem filozófiája* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó 2014. 62. o.

⁴⁴ Vö. Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 678. fr.

⁴⁵ Pavlovits Tamás: *Mi egy ember a végtelenben?* Budapest, Gondolat Kiadó - Aeternitas 2014. 142. o.

fragmentumokban önmagunk gyűlöletére szólít fel, míg más fragmentumokban, két szeretet tárgyat ismer el: Istent és önmagunkat. Illetve az Ágoston és Pascal között feszülő ellentét – vagyis, hogy Ágoston álláspontja szerint négy, míg Pascal álláspontja szerint kettő dolgot kell szeretnünk – valóban létezik-e és feloldható-e.

2.2.1 Ágoston álláspontja

Az egyházatya szerint négy dolgot kell szeretnünk: „... az első az, ami fölöttünk van, a második mi magunk vagyunk, a harmadik az, ami mellettünk van, a negyedik pedig az, ami alattunk van”.⁴⁶ Boros Gábor értelmezésében ez első Istennel, a második önmagunk lélekként tekintve, a harmadik a többi ember, a negyedik önmagunkkal, mint testtel azonosítható.⁴⁷ Ezek közül az elsőre, vagyis Isten szeretetére és a harmadikra, vagyis felebarátaink szeretetére kellett parancsot kapnunk, hiszen Ágoston álláspontja, hogy az embereket természettől fogva jellemzi valamiféle önszeretet, s ugyanígy a test szeretetét sem kell parancsba adni. A szeretet rögzített szabályára az előző fejezetben már utaltam, itt azonban bővebb magyarázatot igényel. Ez a parancs ugyanis kimondja, hogy szeressük Istent és felebarátainkat, mint önmagunkat. Ágoston felhívja a figyelmünket, hogy ebben a parancsban el van rejtve egy felszólítás önmagunk szeretetére is. Hiszen felebarátainkat úgy kell szeretni, mint önmagunkat. Ágoston pedig ebből ezt a következtetést vonja le: „...amikor ezt mondja az írás: *szerezd felebarátodat, mint önmagadat*, akkor egyszersmind az önszeretetről is rendelkezik.”⁴⁸ Vagyis a felebarátaink szeretetére vonatkozó parancs mögött, található egy önmagunkra érvényes isteni rendelkezés is.

A szeretet isteni parancsában egy hierarchikus viszony található. Tény, hogy négy dolgot kell szeretnünk, ezeket azonban nem ugyanolyan mértékben. Az első helyen Istennek kell állnia. Istent jobban kell szeretnünk mindennél, így az alattunk található dolgoknál, felebarátainknál és önmagunknál is, magunkat és felebarátainkat egyenlően kell kezelnünk a szeretet kérdésében, míg a hierarchia alján az alattunk található dolgok helyezkednek el.

Végül egy olyan Ágostoni gondolatra szeretnék kitérni a szeretet irányultságával kapcsolatban, mely – álláspontom szerint – a XX-XXI. századra megkérdőjelezhetővé vált. Ezt írja művében Ágoston: „Önmagát tehát senki nem gyűlöli. Ez a tény még egyik felekezet számára sem volt kérdéses. De azt is el kell fogadnunk, hogy saját testét sem gyűlöli senki,

⁴⁶ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 59. o.

⁴⁷ Vö. Boros Gábor: *A szeretet/szerelem filozófiája* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó 2014. 62. o.

⁴⁸ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 64. o. (A kiemelés így szerepel az eredeti műben.)

hiszen igazat mond az Apostol: *Soha senki sem gyűlöli testét.*⁴⁹ Álláspontom szerint ez az utóbbi száz-kétszáz évben – sőt akár a korábbi évszázadokat is figyelembe vehetjük – már nem jelenthető ki ilyen általánosan. Vannak olyan betegségek, melyek alapja önmagunk és a testünk gyűlölete, elég a számtalan anorexiás vagy bulémiás esetre gondolnunk. Továbbá ugyancsak valószínűsíthető, hogy nem képesek elfogadni a testüket az extrém testmódosítók, illetve a BIID-ben⁵⁰ szenvedők. Ők nem a keresztény tanítás miatt gyűlölik a testüket, mint az aszkéták, akikre Ágoston is utal, náluk inkább valamiféle testkép zavarról vagy torzult önképről beszélhetünk. Vagyis ők Ágoston véleményével ellentétben nem tudják elfogadni a testüket, nem érzik magukat jól, sőt szenvednek. Továbbá, úgy vélem valószínűsíthető, hogy mindig, így Ágoston korában is voltak olyanok, akik gyűlölték a testüket, csak a köztudatban nem kaptak olyan nagy hangsúlyt, mint napjainkban. Ez pedig bizonyítja, hogy nem elhanyagolható, sőt szükséges tudatosítani az önmagunkra vonatkozó parancsot a szeretet rögzített szabályából.

2.2.2 Pascal álláspontja

Várkonyi Dezső Hildebrand a már korábban idézett Pascal értelmezésében rögzíti, hogy Pascal két szeretettárgyat ismer: önmagunkat és Istent.⁵¹ Az Isten iránti szeretet megkérdőjelezhetetlen Pascal gondolkodásában, az önmagunkra vonatkozó szeretet és az önmagunk szeretettárgyként való felfogása azonban bővebb magyarázatra szorul, főleg, ha figyelembe vesszük Pascal egyes állításait különböző fragmentumokban. A 286. fragmentumban ezt írja: „Mármost vallásunk azt tanítja nekik, hogy egyedül Istent kell szeretnünk és csupán önmagunkat kell gyűlölnünk.”⁵² Egy másik helyen ezt mondja: „gyűlölnünk kell magunkat...”,⁵³ később pedig erénnyé emeli önmagunk gyűlöletét, amikor úgy hivatkozik rá, mint az egyetlen és igaz erényre.⁵⁴ Mindebből az első következtetés, ami leszűrhető, hogy csakúgy, mint Ágostonnak, Pascalnak is az az álláspontja, hogy az emberben kezdettől fogva van valami féle hajlam az emberben önmaga szeretetére. Ez azonban

⁴⁹ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 60. o. (A kiemelés így szerepel az eredeti műben.)

⁵⁰ BIID: *Body Integrity Identiti Disorder*. Amikor egészséges emberek annak ellenére, hogy tudják az a jó, ami van, mégis valami drasztikus módosítást akarnak végrehajtani. A köztudatba a BIID az 1990-es évek végén került, amikor Robert Smith amputálta két egészséges ember lábát. Amy White *Body Integrity Identiti Disorder Beyond Amputation: Constant and Liberty* című tanulmányában foglalkozik az ilyen esetekkel és azzal az etikai dilemmával, hogy végrehajtható-e egy BIID-s személyen az amputáció.

⁵¹ Vö. Várkonyi Dezső Hildebrand: *Pascal értelmezések* Budapest, Széphalom Könyvműhely 2003. 318. o.

⁵² Vö. Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 286. fr.

⁵³ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 479. fr.

⁵⁴ Vö. Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 485. fr.

bizonyos esetekben még nem tekinthető bűnnek, így például amennyiben a test javát szolgálja a szeretet, és a különböző tagok egybehangolásán dolgozik, úgy önmagunk szeretete szükséges, hogy tagjaink rendben és összhangban mozoghassanak.⁵⁵ Pascal álláspontja szerint – és ez a második levonható következtetés – az önmagunkra irányuló szeretet fenti formája nem az egyetlen szeretet típus, amivel önmagunkat szeretjük. Létezhet olyan önmagunkra irányuló szeretet, ami nem csak hiba, de egyben bűn is, és öncsaláshoz vezethet, amikor olyannyira szeretjük magunkat, hogy a hibáinkat nem látjuk be és nem fogadjuk el. Az önszeretet eredetével, és azzal, ahogy egyre nagyobb szerepet kap az emberben, elnyomva ezzel az Isten iránti szeretet, Pascal egy apja halálával kapcsolatban, Périer úrhoz írt levelében foglalkozik. E levél szerint Pascal véleménye, hogy az emberben a bűn megjelenésének következtében csak az önszeretet maradt, szétáradt, így szüntette meg az Isten iránti szeretetet. „Így aztán az ember ettől fogva csakis önmagát szerette, és a dolgokat önmagukért”.⁵⁶ Mindezek alapján tehát könnyen leszűrhető, az az evidensnek látszó tény, hogy Pascal az önszeretetet elutasítja.

Csak hogy szükséges a pascali fragmentumok mélyebb vizsgálata, ha meg akarjuk érteni, Várkonyi álláspontját. Pascal ugyanis a fent idézett szövegrészekkel ellentétben ilyen kijelentést is tesz: „Szeresse magát, hiszen jóra képes természet lakozik benne...”⁵⁷

A probléma tehát, hogy hogyan egyeztethető össze a különböző pascali szöveghelyek tartalma. Látszólag feloldhatatlan ellentmondás feszül közöttük: gyűlöld önmagad, de egyúttal szeresd is önmagad. Úgy gondolom, az ellentét a 423. fragmentum által oldható fel. Pascal tisztában van azzal, hogy az emberben található olyan képesség, ami a jóra irányul, vagyis az ember törekszik az igazság megismerésére és a boldogság elérésére. Ezt a képességet szeretnünk kell magunkban. Mivel azonban képtelenek vagyunk elérni valami állandó és kielégítő igazságot, és a természetünknek van egy veszélyes és buja oldala is, ezt az oldalunkat gyűlölni kell. Az emberi természet tehát kettős, ennek felismerésével pedig már megszűnik a különböző fragmentumok között feszülő ellentét. Értelmezésem szerint, amikor Pascal önmagunk gyűlöletére utasít, akkor arra a természetünkre gondolhat, amikor másokat semmibe véve csak magunkra és szükségleteinkre vagyunk tekintettel, amikor a veszélyes és buja természetünk felülkerekedik az igazságra és boldogságra való törekvésünkön. Lényünknek ezt a részét a filozófus szerint gyűlölnünk kell, és azt kell célul kitűzni, hogy a jóra való képességünk kerekedjen felül a két természetünk között vívott harcban.

⁵⁵ Vö. Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 474 – 475. fr.

⁵⁶ Pascal: *Írások a szerelem szendvedélyéről, a geometriai gondolkodásról és a kegyelemről* Budapest, Osiris Könyvkiadó 1999. 262. o.

⁵⁷ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 423. fr.

Végül a 485. fragmentumot szeretném kiemelni, amely tisztázza, hogy Pascal nem utasítja el végérvényesen önmagunk szeretetét.⁵⁸ Állítása szerint nem tudunk olyan dolgot szeretni, ami rajtunk kívül van. Ezért magunkban kell megkeresni azt, amit szerethetünk. Az, ami pedig minden emberben megtalálható, de mégsem azonos vele, Pascal véleménye szerint az Örökkévaló.⁵⁹

2.2.3 A két álláspont összevetése

Mindkét szerzőnél nagy hangsúlyt kap, hogy tisztázza: mire irányulhat a szeretet. Ez egyértelmű és könnyen észrevehető. Az a lehetséges kezdeti hipotézis azonban, amely szerint Pascal elutasítja az önszeretet, Ágoston pedig parancsba adja, egy köztük feloldhatatlan ellentétre látszik utalni. Ez a gondolat azonban, nem rendelkezik valós alappal, ha figyelembe vesszük a fentieket.

Ehelyett célszerűbb azt a kérdést felennünk, hogy valós-e az az ellentét, hogy míg Ágoston négy dolog szeretetére utasít, addig Pascal csak kettőére. Mint láthattuk Isten szeretete és önmagunk szeretete mindkét szerzőnél megtalálható. Pascal azonban nem beszél a felebarátaink és az alattunk elhelyezkedő dolgok szeretetéről a fent idézett fragmentumokban. Úgy gondolom, azonban ő sem megy el a felebarátaink szeretetének kérdése mellett, de a szeretetnek ezt a fajtáját a szív rendjében találhatjuk meg: amikor a mások érdekeit a sajátjaink elé helyezzük, amikor a szív rendje által diktált, így a szeretet által átjárt cselekvéseket végezzük, akkor mind Isten, mint önmagunk, mind a felebarátaink iránti szeretet megnyilvánul tetteinkben.

Ami az alattunk elhelyezkedő tárgyakat illeti Ágoston ezek szeretetét is előírja az isteni parancs következményeként. Pascalnál azonban ezek, a földi javak a rendek hierarchiájában a legalsó, vagyis a test rendjébe tartoznak. Ebből már érthető, miért nem fektet erre olyan nagy hangsúlyt, mint a többi szeretettárgyra. Az alattunk elhelyezkedő tárgyak mulandóak és nem visznek közelebb az igazság megismeréséhez vagy a boldogság eléréséhez. Az ezekre irányuló szeretet azoktól ered, akik a test rendjében élnek.

⁵⁸ Azért nem mondhatunk önszeretetet, mert azt Pascal így definiálja: „Az önszeretetnek és az emberi énnak az a természete, hogy csak magunkat szeretjük, és csak magunkra vagyunk tekintettel.” (*Gondolatok* 100. fr.) Vagyis az önszeretet a veszélyes természetünk része és nem azonosítható önmagunk szeretetével.

⁵⁹ Vö. Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 485. fr.

2.3 A szeretet, a hit és a tudás kapcsolata

Ahogy az 1.1.1 fejezetben már beláttuk Ágoston számára fontosak az észigazságok, nem utasítja el őket, hanem ezeket felhasználva kívánja magyarázni a *Bibliát*. Vagyis fontosnak tartja a minket körülvevő dolgok gyakorlati megismerését. A már említett példán túl, számos olyan helyet találhatunk az egyházatya művében, melyek arra hívják fel a figyelmünket, hogy az értelmezőnek tisztában kell lennie bizonyos tudományos igazságokkal, így például a héber nevek jelentésével, az állatok és növények tulajdonságaival, de ugyanígy tudniuk kell, hogy bizonyos számok milyen jelentőséggel bírnak, illetve fontos, hogy ne legyenek járatlanok a zenében sem. Mindezen dolgok ismeretének több célja van. Álláspontom szerint, az egyik az, hogy a hívő és értelmező különbséget tudjon tenni a babonák vagy pogányság és a vallás között. A másik cél, melyre már utaltunk, hogy az értelmező el tudja dönteni, milyen szándékkal található az adott hasonlat vagy metafora a szövegrészben. A harmadik okát a természetes világosságra épülő tudás kiemelkedő szerepének az értelmezésben Ágoston így fogalmazza meg: „Istent *teljes szívünkkel, teljes lelkünkkel és teljes elménkkel* kell szeretnünk.”⁶⁰ Vagyis nem elég Istent a szívünkkel és a lelkünkkel szeretni, az elménkkel is kell. Ha pedig sikerül megértenünk Isten szavát, akkor szeretni fogjuk. Ehhez pedig elengedhetetlen a helyes bibliaértelmezés, melynek tehát szükséges feltétele az észigazságok ismerete, és az elme használata.

E mellett Ágoston foglalkozik a szeretet és a hit közötti kapcsolat kérdésével is. Állítása szerint a kettő között felfedezhető egyfajta sajátos kapcsolat. Ha a Szentírás tekintélye nem lenne teljes mértékben hiteles, könnyen következhetne belőle, hogy a hit meginog. Hiszen az emberek nem tartanak igaznak és nem szeretnek olyan dolgokat, amikben nem hisznek.⁶¹ Vagyis, ha az Istenbe vetett hit csökken, úgy az Isten iránti szeretet is csökkenhet vagy megszűnhet. Úgy vélem, ezért tarthatja fontosnak Ágoston, hogy a Biblia tekintélyét a korabeli tudományok segítségével is megtámogassa. Hiszen, ha tudományos ismereteink is megerősítik a hitünket, azáltal, hogy segítenek a helyes értelmezést megvalósítani, úgy megerősítik szeretetünket Isten iránt is. Ez pedig megmagyarázza, hogyan érti Ágoston, hogy Istent az elménkkel is szeretni kell.

Pascal, ahogy már láthattuk, Ágoston nyomán, filozófiai rangra emeli a szívet: kognitív és etikai funkciót tulajdonít neki. Ugyanazon lelki fakultáshoz kapcsolja az alapelvekről való tudás megszerzéséhez szükséges képességet és az érzelmek, így a szeretet

⁶⁰ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 109. o. (A kiemelés így szerepel az eredeti műben.)

⁶¹ Vö. Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 78. o.

központját is. A szívnek tehát kiemelkedő szerepe van az érzelmek kialakulásában és az alapelvek megismerésében. A szívvel szorosan összefügg a hit kérdése is Pascal filozófiájában. „Istent a szív érzi, nem az ész. Íme, ez a hit, a szívünkkel, nem pedig az értelmünkkel érezhető isten.”⁶² Vagy, ahogy egy korábbi helyen írja: „A hit (...) a szívben él.”⁶³ Mindezek fényében már könnyen magyarázható, hogyan függ össze Pascalnál a hit, a tudás és a szeretet. A szív biztosítja a tudást az alapelvekkel kapcsolatban, és e miatt az ösztönös megismerés miatt szoros összefüggésben áll a hittel. Hiszen a hitet Pascal álláspontja szerint nem az ész okoskodásával kell elérni, ez ugyanis nem az alapelvek biztos ismeretéhez, inkább csak valami valószínű tudáshoz képes eljuttatni bennünket. A szív ismeretei elsődlegesek, hiszen ezeket Isten plántálta a szívünkbe, akárcsak a hitet, melyhez észérvekkel nem tudunk eljutni.

Ágostonnal ellentétben Pascal nem tartja lehetségesnek az Isten iránti szeretet kialakulását az ész irányából. Észre kell azonban venni, hogy bár kézenfekvőnek tűnhet itt a két szerző közt feszülő ellentétre gyanakodni, mégis arra lehetünk figyelmesek, hogy elméleteik egy irányba tartanak. Ágoston sem csak az elméből vezeti le az Isten iránti szeretet, sőt, az elme előtt kap helyet a – Pascalnál is oly fontos – szív, valamint a lélek is. Ezekkel együttesen kell szeretnünk Istent, hogy se a szeretetünk, se a hitünk ne ingadozzon. Pascal álláspontja szerint csak a tudományok felhasználásával nem juthatunk el Istenhez, így szeretetéhez sem. Ezért kellett Istennek a szeretetet a szívünkbe ültetni. A tudományok azonban annyiban felhasználhatók, hogy bizonyítsák, miért érdemes úgy élnünk mintha létezne Isten. Ha pedig így élünk, akkor feltámadhat bennünk az Isten iránti szeretet és hívővé válhatunk.

A fejezetben tárgyaltakból jól látszik, hogy a szeretet milyen nagy hangsúlyt kap a két filozófusnál. Mindketten fontosnak tartják, hogy a szeretetünk Istenre, felebarátainkra irányuljon, de önmagunk szeretetét sem ítélik el. Míg Ágoston parancsba adja, addig Pascal a jóra irányuló természetünk szeretetére szólít fel. A szeretet irányultságának kérdésében tehát nincs közöttük feloldhatatlan ellentét vagy konfliktus. Mindketten hasonló fogalmakat társítanak hozzá és hasonló témakörben tárgyalják. Így kap fontos szerepet a szeretet mellett a rend, a szív, a hit, a tudás fontossága. Most, hogy már beláttuk, hogy a szeretet kapcsolatban áll a racionális észhasználattal és a hittel, rátérhetünk Ágoston és Pascal szereteten alapuló egzegzisére.

⁶² Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 278. fr.

⁶³ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 248. fr.

3. Az egzegézis és a szeretet kapcsolata

Az eddigiekből beláthattuk, hogy mind Ágostonnak, mind Pascalnak fontos volt, hogy a Bibliát minél többen helyesen értsék és a helyes értelmezés irányába fordíthassanak másokat is. Ennek érdekében nem tekintettek el a tudományoktól, hanem felhasználták azt az értelmezéseikben. Mivel mindkettőjüknek céljai közt szerepelt, meggyőzni másokat a vallás igazságairól, így egzegetikai munkájukban felfedezhető egyfajta apológiai jelleg. Ezek mellett azonban a legerősebb szál, ami bibliaértelmezésüket összeköti, a szeretet fogalma és funkciója. Ez határozza meg hermeneutikájukat és ez ad magyarázatot arra, hogy a bibliaértelmezésének miként kell folytatódnia az értelmezésen és a megértésen túl, cselekvésként és gyakorlatként az életben. A továbbiakban tehát kettejük szereteten alapuló egzegézisét kívánom különböző aspektusokból megvizsgálni.

3.1 A Szentírás célja

Mind Ágoston, mind Pascal fontosnak tartja, hogy meghatározza, hogy mi a Szentírás célja, hiszen ennek ismerete elengedhetetlen ahhoz, hogy helyesen tudjuk értelmezni. Ágoston így fogalmazza meg: „... és az egész Szentírás teljessége és végcélja nem más, mint annak a dolognak a szeretete, amit élvezni kell, valamint annak a dolognak a szeretete, ami velünk együtt képes az előbbi élvezetére.”⁶⁴ Ágoston álláspontját Trapé így értelmezi: „a szeretetben látta meg a Szentírás egész tartalmát.”⁶⁵ Ágoston gondolkodásában a Biblia célja nem más, mint felhívni a figyelmünket a szeretet parancsára, továbbá, hogy ezt a parancsot képesek legyünk átültetni a gyakorlati életünkbe, és a mindennapjainkban is megvalósítani azt. Vagyis törekednünk kell arra, hogy életünket a szeretetteljes cselekvések hassák át. Szeretettel forduljunk elsősorban Isten, de felebarátaink, önmagunk és az alattunk található dolgok felé is. Ha ugyanis így teszünk, az élvezet minket az erkölcsös élethez, egy olyan élethez, ami a Bibliából ismert. Ebből következik, hogy a helyes bibliaértelmezés, szeretetteljes cselekvésekre ösztönöz, így az értelmezés nem ér véget, amikor megértettük a különböző bibliai helyeket: akkor is értelmezzük a Szentírást, amikor tanításainak megfelelően cselekszünk. Ezért olyan fontos, hogy helyesen értelmezzük a különböző szöveghelyeket, hiszen ez a megfelelő értelmezés határozza meg cselekvéseinket.

⁶⁴ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 75. o.

⁶⁵ Agostino Trapé: *Szent Ágoston* Budapest, Szent István társulat 2004. 296. o.

Pascal nem beszél ilyen konkrétan a Szentírás céljáról. Nála is feltérképezhető azonban, hogy miben látja a Biblia szándékát. „A Szentírás nélkül (...) nem ismerünk semmit, és mind Isten, mind a magunk természetében csupán sötétséget és zűrzavart látunk.”⁶⁶ Ez úgy értelmezhető, hogy a Biblia ismerete által bővebb tudáshoz juthatunk Istenről és önmagunkról. Könnyen belátható az a tény, hogy mi magunk, a bennünket érő állandó hatások és benyomások miatt, folyamatosan változunk. Ezért szükség van mindig valami féle önreflexióra, önmagunk megismerésére. Pascal álláspontja szerint pedig a Biblia ebben nyújthat segítséget, amennyiben helyesen értelmezzük. A Biblia értelmezése tehát nem csak hatással van életünkre, hanem cselekedeteinket is meghatározza, hiszen erkölcsös cselekvésre ösztönöz.

A pascali gondolat további értelmezésére ad lehetőséget, ha visszaemlékszünk arra, hogy a filozófus álláspontja szerint az alapelveket a szívünkkel ismerjük meg. Ez a képességünk Istentől ered. Vagyis ha a Bibliát helyesen értelmezzük, továbbá a szív kognitív funkciója is megfelelően működik, valamint az ész okoskodása nem akar fölé kerekedni, akkor lehetőségünk van eljutni az erkölcsös élethez és olyan dolgokat megismerni, melyeket a test rendjében élőknek nincs. Vagyis Istentől és Isten szavának megismerésétől függ megismerésünk a világ dolgaira vonatkozóan és életünk erkölcsös volta.

Ahogy már korábban utaltam rá, az egzegézis kiindulópontjának a szeretetnek kell lennie, azaz rendelkezünk kell a szeretet hangoltságával az egzegézis megkezdése előtt. De a szeretet, ugyancsak mindkét szerző álláspontja szerint, egyben a Biblia célja is. Mindebből úgy tűnhet, hogy körben forgással van dolgunk, hiszen a Biblia helyes értelmezésével ahhoz jutunk el, amelynek előzetes hajlamként már bennünk megtalálhatónak kell lennie, ahhoz, hogy értelmezni tudjuk a Szentírást. Pavlovits Tamás ezt a kört találóan „Isteni körnek” nevezi.⁶⁷ Ez a körkörösség azonban feloldható, ha belátjuk, hogy a szív rendjéhez nem tudunk azon a hagyományos módon eljutni, ahogy a test vagy a szellem rendjébe. „A [szeretet rendjének] megértéséhez az embernek »ugrania« kell.”⁶⁸ Ez az ugrás leginkább ahhoz hasonlítható, amikor belátjuk, hogy a végtelen sok pont egymás mellé helyezésével nem kapunk egyenest, mégis képesek vagyunk megalkotni azt. Erre azért vagyunk képesek, mert a pontok rendjéből „átugrunk” az egyenes rendjébe. Ugyanezen fajta ugrásra van szükségünk ahhoz, hogy a körkörösséget megtörjük és eljuthassunk a szeretet rendjébe. Erre az „ugrásra” önmagunkban nem vagyunk képesek, ehhez szükségünk van a kegyelemre.

⁶⁶ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 548. fr.

⁶⁷ Pavlovits Tamás: *Mi egy ember a végtelenben?* Budapest, Gondolat Kiadó- Aeternitas 2014. 142. o.

⁶⁸ Pavlovits Tamás: *Mi egy ember a végtelenben?* Budapest, Gondolat Kiadó - Aeternitas 2014. 142. o. (A kiemelés így szerepel az eredeti műben.)

3.2 Jelképek a Bibliában

A Biblia rengetek jelet, utalást tartalmaz, melyeket az értelmezés során fel kell oldanunk, hogy helyesen értsük meg az adott szakasz mondanivalóját. Ilyen jelek lehetnek, az Ágoston kapcsán már említett nevek, számok, élőlények, melyek tulajdonságainak ismerete elvezethet minket a jel feloldásához. Ágoston így definiálja a jel fogalmát: „az a dolog, amely lehetővé teszi, hogy az érzékszerveinkhez eljutó külső forma alapján valami más is eszünkbe jusson.”⁶⁹ Továbbá Ágoston elválasztja egymástól a természetes jeleket (például a füst, ami tüzet jelez) és az emberi megegyezésen alapuló jeleket. A Szentírást tanulmányozó embernek el kell tudni igazodnia mind a természetes, mind az emberi megegyezéseken nyugvó jelek között, hogy bibliaértelmezése helyes legyen. Ugyanis, ha nem tudja, hogy mit jelent a jel, amelyet tisztel, esetleg szolgál, úgy életét és cselekvéseit nem az fogja meghatározni, ami akkor, hogyha ismeri a jel pontos jelentését. Hiszen nem mindegy, hogy a jelet tiszteli, vagy azt a személyt, eseményt, amit a jel jelöl. Ha az értelmező ismeri a jel valós jelentését, akkor azt tiszteli, amire a jel valóban vonatkozik. Mivel a Szentírás célja a szeretet, így valamennyi jel is a szeretetre vagy annak valamilyen formájára utalhat. Az egyházatya szerint ennek a ténynek az ismerete és a tudományokban való jártasság, hozzásegíthet minket ahhoz, hogy felismerjük, mikor találkozunk egy jellel, további kutatással illetve, az értelmezés pontosításával pedig megtalálhatjuk a jelöltet, amit valóban követnünk és tisztelnünk kell.

Pascal ugyancsak sokat foglalkozik a jelképekkel, figurációkkal a *Gondolatokban*. Álláspontja szerint, mindent jelképként kell felfognunk, ami nem a szeretetre irányul,⁷⁰ hiszen a Biblia célját ő is a szeretetben találta meg. A jelképek azért lehetnek szükségesek, mert Isten különféle módokon szeretné hozzánk eljuttatni a szeretet törvényét. Vagyis a bibliai jelek azt a célt szolgálják, hogy a szeretethez eljussunk. Ugyanúgy, ahogy tiszteljük azokat, akik megfejtik a titkosírást, Pascal álláspontja szerint tisztelnünk kell azokat, akik rávezetnek a jelek valós értelmére. Azaz tisztelnünk kell az egzegétákat, akik helyesen értelmezték és adták tovább a Biblia tanításait.

Könnyen felmerülhet azonban a kérdés, hogy miért van szükség jelekre? Miért tartalmaz a Szentírás jeleket? Miért nem ad mindig egyértelmű utasításokat az életünk vezetésével kapcsolatban? Peter Brown Ágoston monográfiájában az alábbi választ adja a kérdésre: „Isten is »elrejtette« a Biblia jelentését, hogy »megedddze« a kutató szellemét.”⁷¹ Vagyis, aki felszínesen kezeli a szöveget, nem fog eljutni a valódi értelemhez. Az elrejtett

⁶⁹ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 81. o.

⁷⁰ Vö. Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 670. fr.

⁷¹ Peter Brown: *Szent Ágoston élete* Budapest, Osiris Kiadó 2009. 304. o. (A kiemelés így szerepel a szerzőnél.)

dolgokat fel kell tárni, ami a szellemi képességek próbáját jelenti. Úgy vélem Brown álláspontja igaz, szeretném azonban kiegészíteni. Ágoston szerint a bibliaértelmezésünk alapjának a szeretetnek kell lennie. Így annak értelmezése, vagyis a jelek feloldása, nem pusztán intellektuális feladat, hanem az érzelmeinknek, legfőképp pedig a szeretetnek is a megértés felé kell hajtania minket. Pascal álláspontja arról, hogy miért szükségesek a jelek, úgy vélem, abban a gondolatban érhető tetten, miszerint a keresztény vallás Istent egy kereső vallás. Pascal ugyanis feleleveníti és beépíti teológiájába azt a korábbi gondolatot, hogy Isten elrejtőzött. „... azt mondja [a keresztény vallás] az emberek homályban élnek, istentől távol, aki elrejtőzködött megismerésük elől. És aki így nevezi magát a Szentírásban: *Deus absconditus*.”⁷² Ezzel a pascali gondolatattal foglalkozik *A rejtőzködő Isten* című könyvében Lucien Goldmann. Goldmann szerint ez a gondolat egyfajta tragikus világlátással társul. Az ő Pascal értelmezésében ugyanis, aki elkezdti Istent keresni, annak az életében mindig lesz valami, ami arra emlékezteti, hogy „Isten nem nyilvánvaló, hanem távol levő, rejtőzködő Isten.”⁷³ Megtalálni pedig csak azok lesznek képesek, akik szívvel (nem pedig az ész okoskodásaival, vagy érvekkel) és őszintén keresik.⁷⁴ Nekik meg kell küzdeniük a jelek feloldásával. Mivel azonban szeretettel keresik Istent, képesek lesznek helyesen értelmezni a Bibliát és eljutni Istenhez, míg azok előtt pedig, akik nem őszintén és nem a szívükkel keresik Istent, előttük rejtve marad. Ez a különbség pedig életükben és cselekedeteikben is meglátszik majd.

Ágoston és Pascal álláspontja tehát nagyon hasonló. A jelek szükségesek, általuk ugyanis fény derülhet a vallás és a Biblia igazságaira azok számára, akik őszintén keresik Istent és a vallás, illetve a Biblia igazságait, azok pedig, akik nem fenntartás nélkül keresik Istent, nem láthatnak a jelképek mélyére, így a valódi értelem nem tárul fel előttük. Mindebből már jól látszik, hogy mind Ágoston, mind Pascal elismeri a jelek létezését a Bibliában. Ez azonban több kérdést is felvethet. Hogyan képes az értelmező a különböző jelek mögé rejtett értelmezést feltárni? A bibliaértelmezés során ellentmondásokat találhatunk. Hogyan oldhatjuk fel az ellentmondásokat?

⁷² Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 194. fr.

⁷³ Lucien Goldmann: *A rejtőzködő Isten* Budapest, Gondolat Kiadó 1977. 532. o.

⁷⁴ Vö. Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 430. fr.

3.3 A rejtett értelem feltárása és az ellentmondások feloldása

Az egyházatya célja *A keresztény tanításról* című munkájának második és harmadik könyvében az, hogy segítse az értelmezőt a különböző bibliai szöveghelyek közötti eligazodásban. Thomas Williams úgy határozza meg *Biblical interpretation* című tanulmányában, hogy olyan praktikus szabályokat kíván Ágoston a Biblia értelmezőknek nyújtani, melyek segítségével el tud igazodni a szó szerinti és a kétértelmű jelek között.⁷⁵

Ágoston kidolgoz egy módszert, melynek segítségével képes lehet bárki eldönteni, hogy egy adott bibliai kijelentést képletesen vagy szó szerint kell-e értelmezni. Ennek a módszernek nem csak ez az egyik célja, hanem egyúttal számos ellentmondást is képesek lehetünk általa felszámolni. Hiszen sok esetben az ellentét abból fakad, hogy nem tud az értelmező különbséget tenni képletes és szó szerinti értelem között. Ebben a feladatban nyújt tehát segítséget Ágoston módszere, melynek alapja, egész bibliaértelmezésünk alapját is meghatározza.

A módszer abban áll, hogy minden esetben meg kell vizsgálnunk, hogy az adott kijelentést kapcsolatba tudjuk-e állítani az „erkölcs tisztaságával” és a „hit igazságával.”⁷⁶ Ágoston ehhez még hozzáteszi, hogy az erkölcs tisztasága az Istenre és felebarátainkra irányuló szeretetet, a hit igazsága pedig a rájuk irányuló megismerést jelenti. Vagyis bibliaértelmezésünket a szeretetnek kell meghatároznia. Hiszen, ha el akarjuk dönteni, egy szövegről, hogy szó szerint kell-e értenünk, vagy képletesen, meg kell vizsgálnunk, hogy a szó szerinti jelentése, összefüggésbe hozható-e a szeretet azon isteni parancsával, mely Istenre, felebarátainkra és önmagunkra vonatkozik. Amennyiben nem, úgy biztosak lehetünk abban, hogy valami rejtett értelem után kell tovább kutatni, és a megértéshez még nem jutottunk el. Minden mélyebb és mélyebb szinten fel kell tennünk a kérdést, hogy az értelmezésünk összefüggésbe hozható-e a szeretettel. Amennyiben azt a választ kapjuk, hogy igen, úgy valószínűsíthető, hogy megtaláltuk a helyes értelmezését a szövegrészletnek. Amennyiben azonban nem, úgy tovább kell folytatnunk az értelmezést. E mellett azonban még egy dolgot meg kell vizsgálnunk az adott, kérdéses szakasszal kapcsolatban: közelebb visz-e Isten és a felebarátaink megértéshez? Amennyiben nem, úgy folytatni kell vizsgálódásainkat, és törekednünk kell arra, hogy a mélyebb jelentést megértsük, mely biztosít valamilyen tudást Istenről és embertársainkról, ezzel egyúttal önmagunkról is.

⁷⁵ Vö. Thomas Williams: *Biblical interpretation* In: *The Cambridge Companion to Augustine* Cambridge, Cambridge University Press 2001. 68. o.

⁷⁶ Vö. Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 167. o.

Ez a gondolat szoros összefüggésben áll azzal a pascali nézettel, mely szerint a Szentírás tanulmányozása és értelmének helyes elsajátítása bővíti ismereteinket Istenről és önmagunkról. A Biblia helyes megismerésének legfőbb következményeiben tehát azonos állásponton van Ágoston és Pascal: bővebb ismeretekhez juttat minket és szeretetteljes, erkölcsös cselekvésre sarkall a helyesen végzett egzegézis.

Úgy vélem, hogy a jelképes vagy szó szerinti értelmezés kettős jellege, azaz, hogy a szeretetet és a megismerést is összhangba kell hoznunk egy kijelentéssel, könnyen párhuzamba állítható azzal, ahogy Ágoston egész egzegetikáját áthatja a szeretet és tudás fontossága. Ezek kiegészítik egymást és segítik az értelmezést. Vagyis, a szeretet mellett szükség van arra, hogy ne zárkózzunk el se a természetes tudástól, se felebarátaink és Isten megismerésétől. Ezekhez pedig a legkönnyebben úgy juthatunk el, ha szeretettel fordulunk feléjük.

Pascal álláspontja szerint is fontos, hogy különbséget tudjunk tenni a szó szerinti és a képletes beszéd között. Hiszen a bibliaértelmezés során két hibába eshetünk: ha mindent betű szerint értelmezünk vagy, ha minden mögött rejtett utalást vélünk felfedezni.⁷⁷ Az értelmező feladata ezért, hogy olyan értelmet találjon, ahol minden ellentmondónak tűnő részlet összhangba kerül. Ez pedig nem megoldhatatlan feladat a szerző szerint.

„Minden műnek van egy olyan értelme, amelyben minden egymásnak ellentmondó rész összhangba kerül, vagy ha nem így van, akkor nincs is értelme. Ezt pedig nem állíthatjuk a Szentírásról, sem a prófétákról; ennél minden bizonnyal több józan eszük volt. Tehát olyan értelmet kell keresnünk, mely egybehangol minden ellentmondást.”⁷⁸

Ez tehát Pascal programja az egzegézis folyamatának során. Ennek a feladatnak a végrehajtása az értelmünk feladata. Pavlovits Tamás azonban felhívja könyvében a figyelmet arra, hogy ez nem elégséges feltétele a szent szövegek értelmezésének. Mind a hit alapigazságainak felismerése és a helyes egzegézis „az isteni akaratból fakadó kegyelem függvénye”.⁷⁹ Vagyis, a helyes bibliaértelmezéshez szükségünk van Isten kegyelmére, az általa a szívünkbe ülte hitre, és értelmünk használatára.

⁷⁷ Vö. Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 648. fr.

⁷⁸ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 684. fr.

⁷⁹ Pavlovits Tamás: *Blaise Pascal* Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor 2010. 200. o.

3.4 Szeretet és cselekvés

Az eddigiekből úgy vélem, jól látszik, hogy mind Ágoston, mind Pascal nagy hangsúlyt fektet egzisztenciájában a szeretet fogalmára. A Biblia céljának, és értelmezésük alappilléreinek teszik meg. Mikor azonban sikerült a jeleket feloldani, az értelmezéseket összhangba hozni, az értelmezés még nem válik egésszé. Az egzisztencia akkor válik teljessé, amikor életünket, cselekedeteinket a bibliaértelmezésünk határozza meg. Ezért mondhatjuk azt, álláspontom szerint, hogy a szeretet kettős funkciót tölt be Ágoston és Pascal gondolkodásában: egyrészt meghatározza az egzisztenciát, másrészt – éppen az első szerepe miatt – hatást gyakorol életünkre. Eddig a szeretet alapján történő egzisztenciával foglalkoztunk, most azonban ennek hatását az életünkre szeretném megvizsgálni.

3.4.1 Szeretet és cselekvés Ágostonnál

Ágoston egzisztenciái munkájának az elején kijelenti, hogy „a változhatatlanul bölcs élet magasabb rendű a változékony életnél.”⁸⁰ Célul kell tehát kitűznünk, hogy elérjük a bölcs életet. De mit jelent Ágoston számára a bölcs élet és hogyan valósítható meg? A bölcsességhez az egyházatya szerint hét lépcsőfok vezet, melyek olyan lépéseket tartalmaznak, mint például a világi dolgok hatásának felismerése, a meghajlás a szent könyvek tekintélye előtt, az igazságra való vágy, az irgalmasság és a lélek megtisztítása, az ellenségünk szeretetéhez való eljutás.⁸¹ A bölcsesség kezdetét végül így határozza meg Ágoston: „A bölcsesség kezdete az Úr félelme.”⁸² Azaz az Isten félelme elvezet bennünket a bölcs élethez, melyet célul tűztünk ki.⁸³

Ágoston idézi Pál első Korinthusiakhoz írt levelének egy részletét: „A tudomány felfuvalkodottá tesz, a szeretet pedig épít.”⁸⁴ Életünket és cselekedeteinket ez alapján nem a tudományoknak, hanem a szeretetnek kell meghatároznia. A továbbiakban azt vizsgálom meg,

⁸⁰ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 47. o.

⁸¹ Vö. Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 88-91. o.

⁸² Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 91. o. (A kiemelés így szerepel az eredeti műben.)

⁸³ Érdemesnek tartom azonban megjegyezni, hogy „félelem” szó, itt nem feltétlenül azonosítható a szó mai használatával, azaz nem a rettegést vagy a valamitől való félelmet jelenti. Sokkal inkább közelíthető a szó olyan értelméhez, mely a „tisztelít” jelenti. Itt a *timor domini* kifejezést használja Ágoston, amikor azt mondja „az Úr félelme”. A *timor* szó pedig a félelem mellett jelent tisztel, tiszteletet is. Álláspontom szerint itt Ágoston ez utóbbi értelemben használja. Ha ugyanis tiszteltem Istent, akkor neki tetszően, a Biblia tanításának megfelelően fogok élni, és nincs okom félni. Az a kijelentés, hogy „félni az urat” magyarul is jelentheti azt, hogy tiszteli. Úgy vélem tehát, hogy itt ilyen tartalommal kell értelmeznünk az egyházatya kijelentését.

⁸⁴ 1Kor 8:1

hogyan jut el Ágoston ehhez a gondolathoz. Az egyházatya sokat foglalkozik a mesterségek és a tudományok kérdésével munkájában. Különböző módokon tesz különbséget a mesterségek között. Három fajta mesterséget különböztet meg, az eredmény alapján: a létrehozó mesterséget, melynek célja, hogy az eredménye megmaradjon, a szolgálatot teljesítő mesterséget, mint például az orvostudomány és a földművelés, végül azokat, melyek eredménye maga a cselekvés, így például a tánc vagy a futás. Továbbá különbséget tesz Ágoston azok között, melyek testhez és azok között melyek a lélekhez tartoznak. Úgy véli fontos tudatában lennünk annak, hogy az utóbbi típusba sorolható mesterségeket, bár úgy tűnhet, nem az emberek találták fel. Az érvelés vagy a számolás igazságai mindig is jelen voltak, az emberek pusztán észrevették az összefüggéseket és megtanulták alkalmazni azokat.⁸⁵ Ágoston a legkritikusabban az asztronómiával kapcsolatban szólal fel. Williams a már idézett tanulmányában felhívja a figyelmünket arra, hogy Ágoston szerint az asztronómia csak alig-alig nevezhető hasznosnak, túlságosan közeli kapcsolatba került ugyanis az asztrológusok káros babonáihoz.⁸⁶ Ez csak egy a tudományok közül, de ez alapján kijelenthető, hogy Ágoston szerint az embereknek, bár használniuk kell a mesterségeket és a tudományokat, de tisztában kell lenniük azzal a ténnyel, hogy minden tudomány valódiságát meg kell vizsgálni. Ágoston szavaival: „[a boldog életet kutató fiatalok a] tudományok tanulmányozásának ne adják át magukat könnyelműen, mintha azok segítenének a boldog élet megvalósításában, hanem józanul és körültekintően ítélik meg valamennyit.”⁸⁷ Ez az álláspont megfigyelhető Ágoston egész egzisztenciális munkásságában. A bibliaértelmezés során, nem utasítja el a tudományokat, hanem felhasználja azokat, a jelek feloldására, a metaforák megfejtésére. Mégis kritikusan fordul a korabeli tudományok felé, nem fogadja el őket fenntartások nélkül, és az egzisztenciálisban, az egyik legfontosabb kérdésnek – hogy szó szerint vagy átvitt értelemben kell-e érteni az adott szakaszt – nem tudományos magyarázatot ad, hanem a szeretettel való párhuzamba állítás lehetőségének vizsgálatára szólít fel.

Az egyházatya további különbséget tesz helyes és helytelen cselekvés között. Helyes cselekvésnek nevezi, amikor nem kívánunk birtokolni. Helytelen cselekvésnek pedig amikor a dicsőség csábít, vagy másokat önmagunk alapján ítélni meg.⁸⁸ A bibliaértelmezés során is eshetünk olyan hibába, mely a helytelen cselekvésből fakad: vannak, akik a Bibliában öngigazolást keresnek. Ágoston álláspontja szerint azonban a helyes bibliaértelmezéssel

⁸⁵ Vö. Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 133-145. o.

⁸⁶ Vö. Thomas Williams: *Biblical interpretation* In: *The Cambridge Companion to Augustine* Cambridge, Cambridge University Press 2001. 68. o.

⁸⁷ Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 145. o.

⁸⁸ Vö. Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó 2012. 179-181. o.

tudhatjuk meg azt, hogy a Szentírás ennek a váagnak, vagyis önmagunk igazolásának az óhajának, a kiirtására törekszik. Hiszen a Biblia célja a szeretet, nem pedig, hogy a magunk által igaznak vélt tényeket a Biblia alapján igazolni tudjuk. Ez a vágy azonban eltűnik belőlünk, mihelyt a bibliaértelmezésünk helyessé válik és átveszi a helyét az Isten iránti szeretet.

Istenhez tehát a helyes cselekvés által közeledhetünk. Ez a helyes cselekvés megmutatkozik a szándékban és az erkölcsben. A jó szándék és a jó erkölcs alapja, a szeretet. Ezt a nézetet támasztja alá Bonnie Kent értelmezése. *Augustine's ethic* című tanulmányában ugyanis felhívja a figyelmünket arra, hogy Ágoston gondolkodása alapján az embereket és Istent nem azért kell szeretnünk, mert cserébe várunk valamit, hanem önmagukért.⁸⁹ Nem is nevezhetünk feltétlenül erkölcsösnek egy cselekedetet, ha azért tesszük, mert viszonzásképp várunk valamit. A szeretetnek kell tehát meghatároznia életünket és cselekedeteinket, mindez pedig elsajátítható, amennyiben a helyes egzegézist végezzük.

3.4.2 Szeretet és cselekvés Pascal gondolkodásában

Pascal a 294. fragmentumban felhívja a figyelmünket arra, hogy nem létezik olyan egységes erkölcsi törvény, amelyet minden népcsoport, minden azonos területen élő ember egyöntetűen elfogadna, igaznak vélne és betartana. „Ez [a mindenütt és mindenkor érvényes jogrend] honosodott volna meg a világ minden államában és minden korban ahelyett, amit most látunk. Hogy minden jogos vagy jogtalan úgy módosul, ahogy az éghajlat változik.”⁹⁰ Ebből tehát jól látszik, hogy Pascal hiányol valamiféle erkölcsi elvet, törvényt, ami minden időben és minden helyen elfogadott lenne. Annak okát, hogy nincs ilyen törvény az emberek szeszélyeiben látja. Pascallal ellentétben Ágoston azonban talál olyan elvet, ami mindenkor és minden nép szokásaiban megtalálható: az Arany szabályt, mely a legegyszerűbben így foglalható össze: ne tégy mással olyat, amit nem szeretnél, hogy veled tegyenek.

Pascal továbbá nem tartja az igazságos cselekvés mércéjének, amikor az erő alapján döntenek el, hogy mi igazságos és mi nem. E nézet szerint az igazságost kell erőssé tenni vagy az erőset igazságossá. Az igazságosság eldöntése azonban nem olyan egyszerű feladat, mint belátni, hogy ki az erős. Ezért véli úgy Pascal, hogy „nem volt rá mód erőt adni az

⁸⁹ Vö. Bonnie Kent: *Augustine's ethic* In: *The Cambridge Companion to Augustine* Cambridge, Cambridge University Press 2001. 214. o.

⁹⁰ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 294. fr.

igazságosságnak, mert az erő szembeszállt vele, kijelentvén, hogy ő az igazságos.”⁹¹ Vagyis az igazságos és az erkölcsös cselekvés meghatározását tovább kell keresnünk, hogy megvalósíthassuk életünkben.

Mindezen túl Pascal szerint cselekedeteink nagyban függenek attól, hogy bízhatunk-e, remélhetjük-e az örök életet és az üdvözülést. Ez jól látszik a fogadásérvben, hiszen, ott cselekedeteim milyensége attól függ, hogy Istenre létére vagy Isten nem létére fogadunk. Ezzel szorosan összefügg a boldogság kérdése is. Pascal álláspontja – „Minden ember a boldogságra törekszik.”⁹² – nehezen vitatható. Ebből következik, hogy mindenki olyan cselekedetek megtételére fog törekedni, amely boldoggá teszi. Az üdvözülés és az örök élet lehetősége pedig boldogsággal tölti el az embert, ezért cselekedeteit úgy fogja végrehajtani, ahogy azt Isten parancsolja.

A vallásnak Pascal három jegyét határozza meg: a megszakítatlanság, az erkölcsös élet és a csodák.⁹³ Jól látszik ebből, az erkölcsös életet szorosan kapcsolódik a valláshoz, annak egy alappillérenek tekinti. Illetve felhívja a figyelmet arra, hogy a cselekedeteknek különösen nagyszerepe van az Újszövetségben. Jézus Krisztus számos olyan cselekedetet hajtott végre, melyekre mint csodára hivatkozunk. Pascal pedig felszólít minket arra, hogy a „cselekedeteknek higgyetek.”⁹⁴ Ebből is jól látszik, hogy milyen szoros kapcsolatban áll a hit, a cselekedet. Mivel Jézus Krisztus csodái az emberek megsegítésére irányultak, így magát a szeretetet is hozzákapcsolhatjuk az iménti fogalmakhoz.

A szeretet által átítatott cselekvés a legerősebben azonban a szeretet rendjében jelenik meg. Az ebben a rendben élő emberek nem az anyagi és nem a szellemi javakat kívánják megszerezni, mint a test vagy a szellem rendjében élők. Aki a szeretet rendjében él, már eljutott a helyes bibliaértelmezéshez. Megértette a Szentírás szövegét, és az értelmezésnek azon a pontján tartózkodik, amikor az értelmezés a cselekedetekben folytatódik. Cselekedeteit áthatja a szeretet. A rendek hierarchiájában az alsó rendek képtelenek (akár együtt véve is) azt nyújtani, amit a szeretet rendje. Pascal így fogalmazza meg: „Az összes test, az összes szellem minden alkotásával egyetemben nem ér annyit, mint a keresztényi szeretet legcsekélyebb felbuzdulása. Mert a szeretet végtelenül magasabb rendbe tartozik.”⁹⁵ Vagyis az életünk mérhetetlenül értékesebbé válik, amint a keresztényi szeretet határozza meg. A szeretetet

⁹¹ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 298. fr.

⁹² Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 425. fr.

⁹³ Vö. Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 844. fr.

⁹⁴ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 851. fr.

⁹⁵ Blaise Pascal: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó 1996. 739. fr.

pedig a Biblia helyes értelmezésével és az Isten által szívünkbe ültetett ismeretekkel vagyunk képesek megvalósítani.

Úgy vélem, ebből a fejezetből jól látszik, hogy mind Ágoston, mind Pascal a szeretetben találta meg a Szentírás célját. Az értelmezés azért feltétlenül szükséges, mert a Biblia a parancsokat, a tanításokat nem minden esetben közli direkt módon. Számtalan esetben használ metaforát, vagy rejti el jellel az adott szövegrész mélyebb értelmét. Fontos tehát, hogy megértse az értelmező, mi az az eredeti jelentés, melyet a jelképek elfednek. Ezt a folyamatot mind a két szerző kiemelten fontosnak tartja. Egzegézisük azonban nem áll meg akkor, amikor megértik a szöveg rejtett értelmét. A bibliaértelmezésnek folytatódnia kell: meg kell, hogy határozza életünket és cselekedeteinket. Tetteinket a szeretetnek kell motiválnia és áthatnia. Talán éppen ezért vehették védelmükbe mindketten a keresztény vallást és írhattak apológiát. Hitték ugyanis, hogy a vallás igazságainak védelmezése és más vallásúaknak vagy hitetleneknek való megtanítása a mások érdekeit szolgálja. Mindketten tehát az egzegézisük felhasználásával, felebarátaik iránt érzett szeretettől hajtva kívánták társaikat meggyőzni Isten szeretetéről.

Konklúzió

A dolgozatom fejezeteiben tárgyaltak alapján, úgy vélem, jól láthatóvá válik, miért érdemes Ágoston és Pascal itt elemzett műveit együtt olvasni. Azokkal a Pascalnál előforduló fogalmakkal kapcsolatban, melyek korábban Ágoston gondolkodásában is nagy hangsúlyt kaptak – mint a szeretet, a szív vagy a rend terminusai – könnyebb és mélyebb megértésre tehetünk szert, ha ismerjük Ágoston álláspontját is. Ha a fogalmak ágostoni jelentését szem előtt tartjuk, úgy a Pascal gondolatai közötti tájékozódás és értelmezés könnyebbé válhat.

Dolgozatomban arra a kérdésre kerestem a választ, milyen funkciót tölt be a szeretet Szent Ágoston és Blaise Pascal egzegézisében. A szeretet a keresztény teológia egyik központi fogalma, a skolasztikával kezdődően pedig a keresztény hagyomány összefonódik a filozófiával. Ennek a folyamatnak az eredményeképpen válik a szeretet a filozófiának is meghatározó fogalmává. A szeretetre éppen ezért mindketten nagy hangsúlyt fektetnek. Így, ez az, ami a legjobban összeköti egzegetikai munkájukat. Ez határozza meg bibliai hermeneutikájukat, és ahogy beláttuk, értelmezésük nem ér véget a szöveg megértésénél, hanem cselekvési normaként folytatódik. A szeretet pedig ennek a cselekvésnek is az alapját képezi.

Dolgozatomban először az egzegetikájukat vizsgáltam, ahol annak apológiai jellegét mutattam be, valamint beláthattuk a természetes észhasználat lényeges szerepét az egzegézisben, hiszen ez az, ami lehetővé teszi, hogy pontosabb jelentésekhez jussunk a metaforikus utalásokkal kapcsolatban. A második fejezetben a szeretet problémáját elemeztem: definícióját, irányultságát, és a hozzá kapcsolódó fogalmakat, mint szív, rend és hit. Ebben a fejezetben kísérletet tettem arra, hogy bebizonyítsam a szeretet irányultságának kérdésében, a látszat ellenére, nincs ellentét sem a szerzők gondolkodásán belül, sem közöttük, valamint, hogy a hit és az ész szoros kapcsolatban áll egymással mindkét szerzőnél: a kettő helyes működésével tudunk Isten szeretetéhez eljutni. Ezután térhettem rá a szeretet egzegetikai funkciójára; a harmadik fejezetben, rámutattam, hogy Biblia céljának mindkét szerző a szeretetet tekinti, a jelekkel kapcsolatban azok szükségességét, valamint a feloldásukra megalkotott ágostoni módszert elemeztem, melynek alapja a szeretet. Ugyancsak ebben a fejezetben foglalkoztam az egzegézis és szeretet kapcsolatával. Mindezeket túl olyan kérdéseket vizsgáltam, mint a retorika szerepe a bibliaértelmezésben, a szeretet rendjének problémája, továbbá, hogy milyen előzetes diszpozícióra van szükség az egzegézis elvégzéséhez.

A szeretet legfontosabb funkciója Ágostonnál, hogy segít eldöntenünk bibliai szöveghelyekről, hogy szó szerint vagy átvitt értelemben kell-e értelmeznünk. Az egyházatya biblia hermeneutikai módszerének alapja tehát a szeretet. Miután pedig a módszer segítségével sikerül eljutnunk a Biblia helyes értelmezéséhez, annak tanításait a gyakorlati életben tudjuk folytatni. Ezért van szükség a szereteten alapuló bibliaértelmezésre, hogy mindezt képes legyen az értelmező átültetni cselekvésre, ami ily módon válik erkölcsössé és szeretet teljessé. Pascal a Szentírás célját a szeretetben látta meg. Azok, akik a szív rendjében élnek, nem az anyagi és szellemi javakat keresik; cselekedeteiket áthatja a szeretet, és így életük végtelenül értékesebbé válik. Ezt akkor lehetünk képesek elérni, ha Isten kegyelme által képesek vagyunk helyesen értelmezni a Bibliát, a szívünkben megtaláljuk a hitet és értelmünket helyesen használjuk.

Ahhoz tehát, hogy belássuk a szeretet kettős funkcióját Ágostonnál és Pascalnál az egzegézisben, először azt kell megértenünk, hogy a hermeneutika nem fejeződik be a szöveg megértésénél. Az értelmezésnek folytatódnia kell a cselekvésekben is, át kell hatnia gyakorlati életünket ahhoz, hogy elmondhassuk, sikerült helyesen értelmeznünk a Szentírást. A szeretet egyik funkciója tehát, hogy az értelmező az egzegézis alapján tegye meg, míg másik szerepe – az előbbiből adódóan –, hogy meghatározza életünket és cselekedeteinket.

Irodalom jegyzék

Elsődleges irodalom:

- Descartes, René: *A lélek szenvedélyei* Szeged, Ictus, 1994.
- Pascal, Blaise: *Gondolatok* Szeged, Szukits Könyvkiadó, 1996.
- Pascal, Blaise: *Memorial In Írások a szerelem szenvedélyéről, a geometriai gondolkodásról és a kegyelemről* Budapest, Osiris Kiadó, 1999.
- Spinoza, Benedictus: *Etika* Budapest, Osiris Kiadó, 2001.
- Szent Ágoston: *A keresztény tanításról* Budapest, Kairosz Kiadó, 2001.
- Szent Ágoston: *Vallomások* Budapest, Gondolat Kiadó, 1982.

Másodlagos irodalom:

- Attali, Jacques: *Blaise Pascal avagy a francia szellem* Budapest, Európa Könyvkiadó, 2003.
- Boros Gábor: *A szeretet/szerelem filozófiája – Szisztematikus-történeti tanulmányok* Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2014.
- Brown, Peter: *Szent Ágoston élete* Budapest, Osiris Kiadó, 2009.
- Dr. Boda László: *Erkölcsteológia II.* Budapest, Katolikus Teológiai Főiskolai jegyzetek, 1980.
- Fabiny Tibor: *A keresztény hermeneutika kérdései és története* Budapest, Hermeneutikai kutatóközpont, 1998.
- Goldmann, Lucien: *A rejtőzködő Isten* Budapest, Gondolat Kiadó 1977.
- Kent, Bonnie: *Augustine's ethic* In: *The Cambridge Companion to Augustine* Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- Kirk – Raven – Schofield: *A preszókratikus filozófusok* Budapest, Atlantisz Könyvkiadó, 2002.
- Kolakowski, Leszek: *Isten nem adósunk semmivel - Néhány megjegyzés Pascal hitéről és a janzenizmusról* Budapest, Európa Könyvkiadó, 2000.
- Osborne, Grant R.: *A hermeneutika spirálisa – Részletes bevezetés a biblíamagyarázathoz* Budapest, Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, 2001.
- Pavić – Tenšek: *Patrológia* Szeged, Agapé, 1997.

- Pavlovits Tamás: *Blaise Pascal – A természettudománytól a vallási apológiáig* Máriabesnyő – Gödöllő, Attraktor, 2010.
- Pavlovits Tamás: *Mi egy ember a végtelenben? – Pascal-értelmezések* Budapest, Gondolat Kiadó- Aeternitas, 2014.
- Trapé, Agostino: *Szent Ágoston az ember, a lekipásztor, a misztikus* Budapest, Szent István társulat, 2004.
- Várkonyi Dezső Hildebrand: *Pascal értelmezések* Budapest, Széphalom Könyvműhely, 2003.
- Wetsel, David: *Pascal and holy writ in.: Cambridge Companion to Pascal* Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- White, Amy: *Body Integrity Identiti Disorder Beyond Amputation: Constent and Liberty* HEC Forum, 2014.
- Williams, Thomas: *Biblical interpretation In: The Cambridge Companion to Augustine* Cambridge, Cambridge University Press, 2001.
- Zimmer, Siegfried: *Árt a hitnek a bibliatudomány? – Egy konfliktus tisztázása* Budapest, Kálvin Kiadó, 2009.